

Jen málokteré území v Čechách se může pochlubit tak bohatou a dávnou historií, jakou má oblast východně od Prahy, ležící na pomezí úrodného středního Polabí a pahorkatého Posázaví. Dějiny se tudy ubíraly různým krokem – jednou pokojně mezi zlátnoucími poli a bohatnoucími městy a vesnicemi, jindy zas neklidně uprostřed válečné vřavy, v záři ničivých požárů a za sténání nevinných obětí Kdoví, kolik generací se tu vystřídalo před námi? Snad tři nebo čtyři stovky, možná, že i víc. Na takové počty je však historie i lidská představitost krátká!

Před dávnými věky

Bezprostřední okolí dnešních Úval leželo zřejmě na jižní hranici pravěkého osídlení, které je v této oblasti doloženo již od mladší doby kamenné v 6. a 5. tisíciletí před naším letopočtem. Prvními stálými obyvateli našeho regionu byli primitivní zemědělci, jejichž obydlí byla seskupena do nevelikých osad, pravidelně přemísťovaných podle proměnlivé úrodnosti obdělávané půdy. Jádrem tohoto osídlení se soustředilo především v širokém pásu podél toku Labe. Zalesněné výběžky Posázavské pahorkatiny, které se příkře zdvihají v bezprostřední blízkosti dnešních Přišimas a Škvorce, již byly asi pro pravěkého člověka obtížně přístupné, a proto nevhodné k obývání. Nejstarší osídlení tohoto „polabského pásu“ je doloženo také řadou archeologických nálezů z blízkosti Úval, kladených do okruhu neolitické kultury s lineární¹, a později (od poloviny 5. tisíciletí př. n. l.) vypíchanou keramikou.

V pozdní době kamenné – pravděpodobně v průběhu 4. tisíciletí př. n. l. – sem z jihovýchodní Evropy přichází lid s keramikou nálevkovitých pohárů, který již ovládal zpracování mědi a zlata². Postupující proměna společnosti se v období středního eneolitu projevila také změnou charakteru osídlení. Středisky obydlených území se nyní stala opevněná zemědělská sídliště, situovaná převážně do výšinných poloh. Právě toto období je v našem regionu přímo spojeno s nástupem tzv. řivnáčské kultury, odvozené z podunajské kultury lidu s kanelovanou keramikou.

¹ Z širšího okolí Úval jsou známy nálezy ze Štolmíře.

² Nálezy kultury lidu s keramikou nálevkovitých pohárů jsou doloženy např. z Tlustovous, Štolmíře a Limuz.

Kolem poloviny 3. tisíciletí př. n. l. proniknul z východní Evropy do středních Čech pastevecko – rolnický kmen, označovaný jako lid se šňůrovou keramikou, který patrně zcela vytlačil původní obyvatelstvo řivnáčského kulturního okruhu. Krátce po roce 2500 př. n. l. sem však asi z jihozápadní Evropy přichází bojovný lid s keramikou zvoncovitých pohárů³, který si uchoval svou osobitou identitu i při společném soužití s příslušníky starší kultury se šňůrovou keramikou.

Z jejich společného vlivu zde na počátku 2. tisíciletí př. n. l. vznikla tzv. únětická kultura⁴, bezprostředně spojená s nástupem doby bronzové. Tradiční sídelní pás středního Polabí, jenž zasahoval až do okolí dnešních Úval, v této době znovu získal ráz hustě obydlené zemědělské krajiny, který měl před příchodem mladoeneolitických cizinců. Teprve kolem roku 1500 př. n. l. tento kulturní okruh na území středních Čech překryla středodunajská mohylová kultura, která se sem rozšířila z území jižní Moravy a dnešního Dolního Rakouska.

S nástupem mladší doby bronzové se před rokem 1000 př. n. l. na území našeho regionu objevuje silná a početná knovízská kultura⁵. Z archeologických nálezů vyplývá, že právě v závěru tohoto období (v 9. – 8. století př. n. l.) vystřídaly poklidný život dosavadního zemědělského obyvatelstva neklidné časy, které se projevíly zakládáním opevněných výšinných hradišť.

7. až 4. stoletím př. n. l. je ve střední Evropě vymezena starší doba železná, nazývaná podle nejznámějšího archeologického naleziště na území Horního Rakouska halštatské období⁶. Zejména z oblasti východně od Úval (Českobrodsko a Kouřimsko) pocházejí některé z nejcennějších nálezů bylanské kultury, mezi které lze zcela jednoznačně počítat mohylové hrobky pravěkých velmožů, obsahující honosnou pohřební výbavu včetně obřadních vozů. V následujícím starolaténském období (5. – 4. století př. n. l.) lze pozorovat postupný ústup moci „bylanských“ vládců, který kolem roku 300 př. n. l. definitivně ukončil příchod Keltů. Přestože se zdá, že tentokrát tradiční sídelní pás v oblasti středního Polabí nesehrával tak významnou roli, jak tomu bylo v předcházejících stoletích, pocházejí z okolí Úval několik důležitých archeologických nálezů, náležejících do období laténu⁷.

³ Nálezy jsou doloženy z Tlustovous.

⁴ Doložena např. v Limuzech a Štolmíři

⁵ Archeologické nálezy pocházejí z Limuz, Rostoklat, Štolmíře a Tlustovous.

⁶ Nálezy pocházejí např. z Tuklat a Štolmíře.

⁷ Jedná se například o objev pozůstatků sídliště v Hradešíně a Přišimasech v letech 1973 a 1976, nebo kostrový hrob v Limuzech, odkrytý v roce 1941.

Po rozpadu svazku kulturně vyspělých keltských kmenů, kdy se od poloviny 1. století př. n. l. přiblížila hranice Římského impéria až k Dunaji a Rýnu, nebývale zesílil tlak germánského obyvatelstva, které kolem přelomu letopočtu postupně ovládlo celé území Čech. Tehdy v našem regionu objevila větší žárová pohřebiště a rozsáhlá sídliště s uniformní hmotnou kulturou, čerpající nejprve z tradic předchozího keltského osídlení, a později z úzkých obchodních kontaktů s provinciálními oblastmi Římské říše⁸.

Přicházející období 5. a 6. století n. l. bylo obdobím natolik neklidným, že dostalo název doba stěhování národů. Pod tlakem Hunů došlo kolem roku 375 ke značným pohybům uvnitř germánského teritoria, které nakonec měly podíl na zániku říše západořímské. V okolí dnešních Úval tehdy převládla kultura tzv. vinařického stupně, jež ve svém projevu navazovala na předchozí osídlení.

Již ze 6. století máme ve středních Čechách první doklady o příchodu Slovanů, kteří zde postupně splynuli se zbytky staršího germánského obyvatelstva. Následující historický vývoj již našemu regionu otevírá cestu k ranému středověku...

V době zlických a přemyslovských knížat

V putování proti proudu času jsme dospěli do doby krátce po příchodu našich slovanských předků. Region dnešního Českobrodsko si v té době musíme představit jako hustě obydlenou zemědělskou oblast, tvořící součást významného sídelního pásu středního Polabí. Mezi políčky, osévanými pšenicí, pšenicí, ječmenem a žitem, se krčily shluky roubených polozemnic, které snad již mohly tvořit zárodky některých dnešních vesnic. Kolem sídlišť se pásala nevelká stáda krav, „stepních“ koní, koz a ovcí, při obydlích byla chována prasata a slepice. Na jihu se dosud zdvihala hradba hustých a řídké osídlených posázavských lesů, která asi přibližně v rozsahu lesa Vidrholce vybíhala také k severu a severozápadu. Na východní straně se obydlená oblast otevírala do úrodné krajiny severně od dnešní Kouřimi. Na severu tvořil otízně prostupnou hranici dosud nespoutaný a proměnlivý tok řeky Labe, kličkující v množství meandrů, slepých ramen a nebezpečných bažin. Od jihu k Labi směřovalo několik větších či menších potoků, které představovaly nejen zdroj pitné a užitkové vody, ale také hlavní linie prastarých stezek, vinoucích se po jejich březích. Hlavní „dopravní tepnou“

⁸ Pozůstatky sídlišť byly objeveny v Limuzech a Tuklatech, pohřebiště je doloženo nálezem

regionu však již od pravěku byla mimořádně významná obchodní trasa, vedoucí ve směru pozdější trstenické stezky. Od pražské kotliny vedla napříč celou sledovanou oblastí k východu, kde v několika větvích mířila do Slezska, na Moravu a dále na území východní a jihovýchodní Evropy.

Poměrně početné obyvatelstvo dosud vyznávalo víru v tradiční přírodní božstva, a zpočátku stále žilo na principu rodové společnosti. Pravděpodobně od 7. století se však již začalo sdružovat do kmenů, ovládající různě rozlehlá území. Do oblasti kolem dnešních Úval svým severozápadním výběžkem nepochybně zasahovalo území mocného kmene Zličanů, jehož centrum se postupně formovalo v Pošembeří, a později v okolí Kouřimi. Západní hranici „Zlicka“, za níž leželo území kmene Čechů, asi tvořil výběžek posázavských lesů, táhnoucí se podél pravého břehu Vltavy. Na severu zase tok řeky Labe vymezoval hranici s nevelkým územím kmene Pšovanů.

Nezbytným obranným a posléze správním prvkem těchto sídelních celků se od 8. století stávala opevněná hradiště. Vůbec nejstarší skupina těchto pevnostních sídel ležela ve výšinných polohách podél toku Šembery v blízkosti dnešních obcí Klučov, Přistoupim, Tismice a Doubravčice. Teprve o něco později – pravděpodobně před polovinou 9. století – bylo založeno mohutné hradiště Stará Kouřim, které se stalo hlavním sídlem zlického knížecího rodu. Právě v této době se zrodilo Kouřimsko jako svébytný územně správní celek, jehož nedílnou součástí se na celé následující tisíciletí stává také území kolem pozdějších Úval.

V oněch neklidných časech na počátku středověku nebylo jistě snadné udržet pod náporom sousedních kmenů samostatnost zlického knížectví. Jako zvláště nebezpečný se projevil kmen Čechů, sídlící na levém břehu Vltavy, jehož nájezdy na konci 9. století zřejmě zapříčinily zánik nejstarších hradišť v Pošembeří i vypálení samotné Staré Kouřimi. Ze studia výsledků archeologických výzkumů však vyplývá, že ani po tomto otřesu nedošlo k definitivní porážce vládnoucího knížecího rodu. Naopak ještě před rokem 900 dosáhla Stará Kouřim svého největšího významu, což potvrzuje stavba nového a ještě mohutnějšího opevnění hlavního knížecího hradiště, a jeho obohacení důležitými obytnými i kultovními stavbami. Archeologické nálezy dokazují, že na obyvatele Kouřimska již v této době mělo silný vliv křesťanství, které se však dosud mísilo s tradičními pohanskými rituály.

v Tlustovousech.

Rovněž v první polovině 10. století se tíživě projevovaly mocenské spory mezi jednotlivými slovanskými kmeny na území dnešních Čech. Legendární podoby nabyl střet kouřimského vládce Radslava s pražským knížetem sv. Václavem, k němuž mělo dojít kolem roku 930 u Štolmíře nebo Přistoupimi. K významné porážce Zličanů však patrně došlo až v roce 936, kdy pražský kníže Boleslav I. dobyl kouřimské hradiště, jehož rozsáhlý požár byl doložen i archeologickým výzkumem. Zdá se, že ani po této porážce nebylo Kouřimsko připojeno k českému (pražskému) knížectví, ale stalo se součástí panství Slavníkovců, s nimiž byl patrně rod zlických knížat spřízněn. Hradiště Stará Kouřim bylo sice před polovinou 10. století obnoveno, ale funkci sídla vládnoucího rodu převzalo slavníkovské hradiště v Libici nad Cidlinou.

Přínos vlády rodu Slavníkovců se v našem regionu projevil zvláště christianizačním úsilím druhého pražského biskupa sv. Vojtěcha, za jehož působení zde vznikala síť prvních kamenných kostelů a rýsovala se struktura pozdější církevní správy. Severní část dnešního Českobrodsko je v roce 993 sv. Vojtěchem dokonce připojena ke statkům právě založeného benediktýnského kláštera v Břevnově – nejstaršího mužského řeholního domu v Čechách.

Krutý konec slavníkovského panství přichází v roce 995, kdy Přemyslovci dobyli hradiště v Libici nad Cidlinou a téměř celý rod vyvraždili. Území Kouřimska bylo definitivně připojeno k jádru vznikajícího českého knížectví pod přemyslovskou vládou.

Postavení Kouřimi jako tradičního správního a kulturního centra celé oblasti se však udrželo i nadále. Zřejmě ještě na konci 10. století bylo v sousedství zaniklého zlického sídla založeno nové hradiště se správním dvorcem a dvěma kostely, které bylo sídlem přemyslovského kastelána a kouřimského arcidiakona. V době vlády knížete Jaromíra (+ 1038) zde působila i mincovna. Již v tomto období se začínalo formovat území kouřimského arcidiakonátu (pozdějšího arciděkanství), které spravovalo kněžstvo od kostela sv. Jiří na kouřimském hradišti. V průběhu 11. a 12. století se dále upevňovala struktura středověkého osídlení - vznikala dnešní síť vesnic a pokračovalo zakládání dalších farních kostelů. Vnitřní kolonizace probíhala také v jižních a jihozápadních oblastech regionu, které pokrývaly neprostupné posázavské lesy.

Zřejmě v poslední třetině 12. století se takto utvářené Kouřimsko stalo údělným knížectvím Děpolda II., synovce českého krále Vladislava I. Roku 1189 se knížectví po svém otci ujímá Děpolt III., který se na přelomu 12. a 13. století snažil aktivně zasahovat do dynastických sporů mezi Přemyslovci. Jeho snaha o získání titulu

moravského markraběte vyústila v roce 1223 v ozbrojený konflikt s králem Přemyslem Otakarem I. a vyvrácení kouřimského hradiště. Děpoltické knížectví již nebylo nikdy obnoveno, a tak bylo odvráceno nebezpečí případného dělení jednotného českého království.

Zaměříme se ovšem blíže na raně středověkou podobu dnešního Úvalska. Zdá se, že na místě samotného města a jeho nejbližšího okolí se až do první poloviny 13. století rozkládalo neobydlené pásmo lesních porostů, jejichž pozůstatky se dodnes nacházejí v okolí současných Klánovic a Újezda. Tento raně středověký „prales“ pravděpodobně pokrýval území podél celého horního i středního toku potoka Výmoly. Pro 11. a 12. století je osídlení, jehož středisky byly zřejmě vsi Jirny a Nehvizdy s farními kostely sv. Petra a Pavla a sv. Václava, doloženo teprve zhruba od okolí Horoušan směrem k Labi. Husté raně středověké osídlení ovšem existovalo také východně od dnešních Úval. Zde již nejpozději od první poloviny 12. století můžeme sledovat pravidelnou síť vesnic, jejichž význam potvrzuje existence románských farních kostelů. Nejjižněji položenou výspou tohoto osídlení byla zřejmě ves Hradešín, situovaná ve výrazné výšinné poloze v blízkosti rotundy sv. Jiří s opevněným zemanským sídlem. Na úpatí hradešínského návrší již tehdy existovaly vsi Přišimasy, Skřivany a Horky, kde stál románský kostel sv. Petra a Pavla. Ze svědectví pozdějších písemných pramenů vyplývá, že horecký kostel mohl mít pro případné první obyvatele „úvalského“ lesa mimořádný význam, neboť zcela jednoznačně plnil funkci farní svatyně právě pro toto území. Raně středověkou předchůdkyni mohla mít také ves Limuzy, totéž lze s velkou dávkou pravděpodobnosti tvrdit také o Rostoklatech, Tuklatech a Tlustovousech. V této souvislosti předpokládáme, že již v raném středověku existoval rostoklatský kostel sv. Martina i tuklatský kostel sv. Jana Křtitele, přestože jejich pozůstatky zcela zmizely při pozdějších přestavbách. Při většině těchto farních svatyní zřejmě existovaly opevněné dvorce, v nichž přebývali předkové několika zemanských rodů, doložených teprve pro období vrcholného středověku.

Raně středověkou krajinu oživovala již zmíněná hlavní obchodní tepna historických Čech – trstenická stezka – po níž denně proudily kupecké povozy, jezdci na koních i pěší poutníci. Tuto dálkovou komunikaci si ovšem nesmíme představovat jako nějakou dobu dnešních silnic. Jednalo se o nezpevněnou úvozovou cestu, která v případě momentální nešjízdnosti některých úseků běžně měnila svou trasu. Právě v místech dnešních Úval stezka procházela nevlídnou partií pustého lesa, což (jak víme i z následujících století) cestujícím jistě působilo nepříjemné problémy. Jiná důležitá

komunikace, která umožňovala spojení Českobrodsko s významným přemyslovským hradištěm Starou Boleslaví, mījela „úvalský“ les v blízkosti jeho severovýchodního okraje.

Bez zajímavosti není ani postupující vývoj majetkových poměrů na území našeho regionu. Kromě zeměpanské půdy, udělované v léno příslušníkům vznikajících šlechtických rodů, zde již v raném středověku jako držitelé řady statků vystupují některé významné církevní instituce. Kromě zmíněných statků břevnovského kláštera benediktýnů to bylo hlavně pražské biskupství, které od doby episkopátu Jana I. (1134 – 1139) postupně ovládalo širší území v okolí Českého Brodu, a do značné míry ovlivnilo následující historický vývoj této oblasti.

Pod vládou dvou pánů

V předchozí kapitole jsme dnešní Úvalsko opustili na prahu vrcholného středověku. Přicházející 13. století bylo dobou velkých změn, které se samozřejmě nemohly vyhnout ani našemu regionu. Hospodářský rozmach českých zemí, k němuž došlo v období vlády posledních panovníků z rodu Přemyslovců, vyústil v novou kolonizační vlnu, jejímž výsledkem bylo zakládání vrcholně středověkých měst i dosídlování dosud plně nevyužívaných venkovských oblastí.

Před rokem 1234 se do podoby městského celku definitivně zformovalo Větší (později Staré) Město pražské, v roce 1257 se nedaleká česká metropole rozrostla založením Menšího Města pražského, dnešní Malé Strany. Správním střediskem regionu však nadále zůstávala Kouřim, kde kolem roku 1250 vystřídalo staré přemyslovské hradiště nově založené svobodné královské město, osídlené saskými kolonisty. V Kouřimi stále působil menší zemský úřad, pod jehož pravomoc spadalo celé bývalé děpoltické knížectví. V období vrcholného středověku se tento celek přeměnil v tak zvaný Kouřimský kraj, rozkládající se od soutoku Labe s Vltavou až k severozápadním výběžkům Českomoravské vrchoviny. Zachován zůstal také kouřimský arciděkanát, jehož představitelé přesídlili do prostoru nového města k právě stavěnému chrámu sv. Štěpána. K nezbytné ochraně Kouřimi byl ve druhé polovině 13. století v kopcovité a lesnaté krajině západně od města založen královský hrad Kostelec. V jeho okolí byla již před rokem 1250 zahájena kolonizace tzv. Černého lesa, v jejímž rámci vznikla řada nových vesnic.

Pravděpodobně v roce 1268 povýšil pražský biskup Jan III. z Dražic dosavadní trhovou osadu na říčce Šembeře na poddanské město Biskupský (dnes Český) Brod, osídlené kolonisty domácího i cizího původu. Nové město, založené jako sídlo správy okolních biskupských statků, se díky své výhodné poloze na trstenické stezce brzy stalo živým obchodním a tržním centrem, které plnilo funkci nejbližšího městského střediska také pro oblast dnešního Úvalska.

Po tak velkých změnách, jimiž sledované území prošlo v průběhu 13. století, nutně vyvstala potřeba získávat novou zemědělskou půdu a kolonizovat také méně úrodné oblasti, kterým se dřívější obyvatelstvo vyhýbalo. Právě takovým územím byl v našem případě dnešní les Vidrholec, o němž jsme se již několikrát zmínili v přecházejících kapitolách. Nemůžeme se proto divit, že již někdy kolem roku 1250 začalo dosud neprostupné lesní houští ustupovat novým vesnicím, polím a pastvinám. V období kolem druhé třetiny 13. století tak zřejmě můžeme hledat počátky vsí Sluštice, Dobročovice, Květnice, Slavětice, Šestajovice a Žáky. Rovněž kolem roku 1250 byla vyšehradskou kapitulou vně kolonizovaného „lesního pásma“ nově vysazena již dříve připomínaná ves Vyšehořovice s tvrzí a kostelem sv. Martina. Teprve s určitým odstupem (na přelomu 13. a 14. století ?) vznikly v bezprostřední blízkosti trstenické stezky vsi Újezd a Lhota, jejichž význam potvrzovala existence tamních farních kostelů, zasvěcených sv. Bartoloměji a sv. Václavu. V některých ze jmenovaných vesnic (Dobročovice, Květnice, Slavětice, Šestajovice) postupně vznikly další opevněné zemanské dvorce a tvrze. Do uvedené skupiny zřejmě patřila i legendami opředená tvrz Skáry (nebo Skara), která údajně stávala kdesi mezi Úvaly a Květnicí.

Nad všemi šlechtickými sídly v této oblasti však vynikal hrad Škvorec, založený před rokem 1279 panem Domaslavem, vykonávajícím důležité funkce u dvora krále Přemysla Otakara II. a jeho manželky Kunhuty Uherské. Zřejmě brzy po jeho smrti přešlo škvorecké panství do rukou jiných držitelů, jejichž jména však až do poloviny 14. století neznáme.

A tu se konečně dostáváme k počátkům samotných Úval, které před námi nesměle vystupují prostřednictvím skromných útržků z nejstarších písemných pramenů. Není toho mnoho, co víme z počátků našeho města, takže alespoň přistupme ke stručné rekapitulaci: Úvaly (původně Ouval či Ouvaly), nazvané podle přirozené konfigurace okolního terénu, byly s největší pravděpodobností založeny někdy kolem roku 1300 (v Místopisném slovníku království českého se rok 1300 uvádí jako datum první písemné zmínky) přímo jako tržní městečko, které mělo těžit ze své výhodné polohy na

trstenické stezce v blízkosti brodu přes potok Výmolu. Jeho zakladatelem byl asi některý z potomků či jiných následovníků zmíněného Domaslava ze Škvorce, čemuž nasvědčuje již od samého počátku doložený poddanský vztah ke škvoreckému hradu a panství. Nevelké městečko mělo pravidelný lokační půdorys, v jehož středu se rozkládalo úzké obdélníkové náměstí, obklopené dvěma řadami domů. Nejstarší zástavba byla pravděpodobně dřevěná, nemůžeme ani vyloučit možnost, že se v samých počátcích jednalo pouze o primitivní polozemnice. Zřejmě již brzy po vysazení městečka byl založen zdejší kostel, jehož původní zasvěcení přesně neznáme (dnešní patrocinium Zvěstování P. Marie pochází až ze 17. století). Jeho poloha v blízkosti severovýchodního koutu náměstí je obvyklá i pro další středověká lokační města. Je zajímavé, že při kostele nevznikla po celý středověk fara, a Úvaly náležely do farnosti kostela sv. Petra a Pavla v Horkách. Je velmi pravděpodobné, že úvalský kostel byl už od počátku jednou z mála zděných budov ve městečku. Svou výstavností se mu mohl blížít snad jen středověký dvorec v sousedství – zřejmě rychta – jehož pozůstatky byly asi objeveny při stavebních úpravách na konci 19. století. Městečko nemělo žádné trvalé opevnění, předpokládat můžeme snad jen dřevěnou palisádu a dvě jednoduché brány, které na noc uzavíraly vstup na náměstí ve směru od Prahy a Českého Brodu. Slabou přírodní ochranu umožňoval pouze tok Výmoly, v jejímž ohybu byly Úvaly založeny.

S vrcholně středověkým osídlením na území dnešního města to však nebylo tak jednoduché, jak by se podle našeho popisu mohlo zdát. Doslova „za úvalskými humny“ totiž nejpozději od počátku 14. století vyrůstaly vsi Hodov a Hostín (Hostyně). Hodov již před rokem 1346 náležel ke kolodějskému panství, jehož držitelem byl v daném období bohatý pražský měšťan Meinlin Rokycanský, Hostín (připomínaný poprvé roku 1361) byl stejně jako Úvaly součástí škvoreckého panství. Tato skutečnost zároveň popírá po staletí tradovanou domněnku, že by Hostín mohl být rodištěm prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1297 – 1364), jehož rodina ve skutečnosti pobývala na území východních Čech a Kladska. Hostín u Úval býval historiky mylně zaměňován s původně královským městem Hostinné, název „Hostyn“, objevující se v predikátu Arnoštova otce, asi spíše označuje některou jinou lokalitu ve východních Čechách. Sám arcibiskup se v žádném ze zachovalých písemných pramenů o svém rodišti nezmiňuje. O Hostinně u Úval nás (pravděpodobně omylem?) informuje Beneš Krabice z Weitmile, od něhož tento údaj převzal známý fabulátor Václav Hájek z Libočan.

Můžeme jen litovat, že nejstarší dějiny města z důvodu naprostého nedostatku zachovalých písemných pramenů unikají našemu bližšímu poznání. Pro celou první polovinu 14. století tak nemáme doložené majitele škvoreckého panství. Nevíme ani, co tehdy způsobilo rozdělení Úval mezi dva držitele. Snad se jednalo o obvyklé řešení dědických záležitostí – ale po kom a kým? To už nám asi navždy zůstane utajeno ...

Do známé historie Úvaly znovu vstupují teprve za vlády císaře Karla IV. v roce 1361. Tehdy staroměstský měšťan Donát Rost prodává své panství Škvorec mimořádně ambicióznímu Olbramovi Menhartovu, náležejícímu mezi přední reprezentanty zbohatlých pražských patricijů. Olbramovicové, kteří již na počátku 14. století aktivně zasahovali do sporů o českou královskou korunu, vstoupili v době panování rodu Lucemburků do řad vlivné „úřednické“ šlechty, činné v těsném okruhu královského dvora. Olbram Menhartův působil od roku 1356 jako rychtář na Novém Městě pražském, a v letech 1373 – 1380 dokonce vykonával úřad vyšehradského purkrabího. Jeho postavení navíc umocňoval manželský svazek s Kateřinou z Jenštejna, sestrou pražského arcibiskupa Jana (+ 1400). Škvorecké panství, ležící v nevelké vzdálenosti od Olbramova pražského působiště, tvořilo po dobu následujících pěti desetiletí hlavní hospodářské zázemí jeho rodiny. Kromě hradu a vsi Škvorce zboží tvořily vesnice Zlatá, Květnice, Hradešín, Horky, Přišimasy, Hostín a polovina městečka Úval.

Olbramovicové se zároveň stali držiteli patronátních práv ke kostelům sv. Jiří v Hradešíně a sv. Petra a Pavla v Horkách, kam pochopitelně dosazovali kněze podle svého výběru. Tak například v letech 1367 – 1387 působil v Hradešíně kněz Křišťan, který býval kaplanem v olbramovickém domě v Praze. Nás však spíše zajímá horecká farnost, do jejíhož okruhu náležely samotné Úvaly. V letech 1354 – 1361 při kostele sv. Petra a Pavla vykonával úřad faráře kněz Mikuláš, jenž byl naopak dosazen do funkce kaplana při pražském domě Olbramoviců. V Horkách jej nakrátko vystřídal jiný farář téhož jména, dříve rektor u školy sv. Jiljí na Starém Městě pražském. Po něm následoval jistý Vilém Znatův ze Záp, dále kněz Matěj (do roku 1392) a kněz Jiří (1392 – 1401), původně působící jako oltářník při katedrále sv. Víta v Praze. Určitý význam kostela sv. Petra a Pavla v Horkách dokládá také jeho gotická přestavba, uskutečněná v první polovině 14. století. Příslušnost městečka k horecké farnosti však asi nevyklučovala možnost, že by zde mohl trvale působit také některý jiný kněz. Při vizitaci kostela sv. Václava v sousední Lhotě bylo například v roce 1379 zjištěno, že se tamní kněz Matěj z Kamberka raději zdržuje v Úvalech, než aby přebýval na své faře.

Zbývá nám ještě zmínit se o druhé polovině Úval, která nebyla součástí škvoreckého panství. Držitele této části městečka bohužel až do druhé poloviny 15. století neznáme. S určitou dávkou pravděpodobnosti můžeme předpokládat, že sdílela společný osud se sousedním Hodovem, který byl v držení pražských měšťanských rodin Rokycanských a Planerů, a v letech 1373 – 1380 přešel do majetku vladyky Odolena.

Vraťme se ale ke vlivné rodině Olbramoviců. Pravděpodobně kolem roku 1388 totiž umírá Olbram Menhartův ze Škvorce, a rodinný majetek dědí jeho synové Olbram, Pavel a Václav. Z nich dosáhl největší proslulosti Olbram ze Škvorce, který pravděpodobně z přímého podnětu rodičů obdržel kněžské svěcení a současně studoval právo na univerzitě v italské Padově. Jeho strmá kariéra započala již v roce 1379 jmenováním vyšehradským kanovníkem, a roku 1389 proboštem kapituly u sv. Apolináře na Novém Městě pražském. Díky úzkým stykům rodiny Olbramoviců s prostředím lucemburského královského dvora se mladý Olbram stává kancléřem a nejbližším důvěrníkem vévody Jana Zhořeleckého (+ 1396), mladšího bratra krále Václava IV. Necelé dva měsíce před vévodovou smrtí (31. ledna 1396) dosáhl Olbram ze Škvorce po složitých diplomatických jednáních nejvyššího církevního postu v zemi - zvolení pražským arcibiskupem. Za tuto skutečnost vděčil přímo svému předchůdci Janovi z Jenštejna, který se pod vlivem vyhrocené politické situace mezi panovníkem a církví rozhodnul rezignovat na arcibiskupský úřad, a předat jej vlastnímu synovci. Přestože Olbramova volba měla poněkud kompromisní charakter, ukázala se být poměrně šťastným řešením. Období jeho episkopátu se vyznačovalo snahou udržet významné postavení pražského arcibiskupa v zemi i církevně reformní směr v životě diecéze, zahájený již v době Arnošta z Pardubic. Plnému rozvinutí těchto tendencí však zabránila Olbramova předčasná smrt v roce 1402. Arcibiskupovo tělo našlo místo posledního odpočinku v kapli sv. Jana Křtitele v pražské katedrále sv. Víta, na jejíž stavbě se Olbram ze Škvorce z pozice svého úřadu rovněž podílel.

Nezanedbatelné funkce u panovnického dvora vykonávali také oba Olbramovi bratři. Pavel z Jenštejna byl purkrabím v Týně nad Vltavou, rovněž Václav z Jenštejna aktivně působil ve službách krále Václava IV. Pozice Olbramoviců se nepochybně odrazila také v rozvoji škvoreckého panství. Do doby kolem roku 1400 bývá datována významná vrcholně gotická přestavba škvoreckého hradu, při níž bylo nevládné středověké sídlo rozšířeno do podoby náročně vybavené rezidence se dvěma paláci, kaplí a věžovitou vstupní bránou. Zásadní přestavby se dočkal také kostel sv. Jiří v Hradešíně, kde byla stísněná románská rotunda doplněna přístavbou gotické lodi

s pětibokým presbytářem. Můžeme předpokládat, že stavební aktivita na škvoreckém panství nějakým způsobem zasáhla také Úvaly. Do dnešní doby se však na území městečka nedochovaly žádné architektonické památky, které by tuto domněnku potvrzovaly.

Po smrti arcibiskupa Olbrama se rodina škvoreckých pánů potýkala s problémy ekonomického rázu, které zřejmě vyústily v rozdělení držných statků. Václav ze Škvorce obdržel rentu z rodového hradu, polovinu škvoreckého dvora a část vesnic. Jeho podíl v roce 1411 koupil pražský měšťan Jan Nichilen, a před rokem 1418 přešla tato část zboží na Jana z Klučova. Druhou polovinu statku si ponechal Pavel ze Škvorce, a vlastnil ji až do své smrti v roce 1418. Vdova po něm Eliška se před rokem 1422 provdala za Jana Ohnišťka z Ohnišťan, který zřejmě využil politické situace a přivlastnil si také druhou část škvoreckého panství. Roku 1426 však Jan Ohnišťko porušil sněmovní mír, a v souboji zabil svého bývalého souseda Prokopa Trčku z Květnice. Za tento trestný čin byl postaven před soud a s'tat. Znovu ovdovělá paní Eliška se brzy zadlužila. Již v roce 1426 byla proto nucena prodat rentu ze Škvorce a Hostína s polovinou Úval Prokopu Bervíkovi z Malešic. Nedlouho poté Bervík prodává rentu Vilémovi z Kounic, který ji roku 1431 odprodal majiteli Škvorce Petříkovi Olbrámkovic. Celý statek se tak znovu dostal do majetku rodiny Olbramoviců. Před rokem 1435 však většinu škvoreckého panství držel Petříkův švagr Jan (+ před rokem 1457), po němž toto zboží zdědil jeho syn Mikuláš. Petřík Olbrámkovic si z rodového statku ponechal pouze ves Hostín, kde vybudoval tvrz.

Co z tohoto složitého líčení majetkových poměrů na škvoreckém panství vyplývá? Stručně řečeno – obyvatelé Úval byli před polovinou 15. století rozděleni hned pod několik vrchností. Jedna polovina městečka patřila ke škvoreckému panství, ovládaného vedlejší linií rodu Olbramoviců, druhá část snad náležela ke tvrzi v Hodově, jejímiž držiteli byli později páni ze Stěžova. Ves a tvrz Hostín patřila, jak již bylo řečeno, panu Petříkovi Olbrámkovic z hlavní olbramovické linie. Před rokem 1448 získal hostínský statek Jan ze Stěžova, a zřejmě jej spojil s Hodovem. Od těch časů měli Úvalští na celé další století už „jen“ dvojí vrchnost – škvoreckou a hostínsko-hodovskou.

Stejně rychle a neklidně, jak se v první polovině 15. století střídali majitelé Úval, běželo i historické dění kolem. Vítězství nad císařem Zikmundem v roce 1420 otevřelo husitské Praze cestu k mocenské expanzi, která zlomila odpor všech královských měst ve středních a východních Čechách. V dubnu roku 1421 pražané a jejich spojenci dobyli

nedaleký Český Brod, načež zdejší císařskou posádku a některé měšťany upálili v děkanském kostele. Tento krutý čin natolik vyděsil radní většiny ostatních středočeských měst, že se raději bez boje vzdávali husitskému vojsku. Po přistoupení ke Čtyřem artikulům pražským přijalo takřka celé historické Kouřimsko utrakvistus, jehož výraznou převahu zde můžeme sledovat až do protireformace v 17. století. 30. května roku 1434 se v blízkosti Lipan odehrála osudná bitva, v níž panská koalice definitivně porazila radikální táborsko - sirotčí vojsko.

Po husitských válkách se v naší oblasti výrazně změnila majetková poměry. Svou rozhodující roli zcela ztratily církevní řády a instituce, jimž ve zdejším nekatolickém prostředí nebyla umožněna existence. Sekularizován byl pozemkový majetek břevnovských a sázavských benediktynů, skalických cisterciáků, augustiniánů ze Sadské i vyšehradské kapituly, který si mezi sebou rozdělila města a některé šlechtické rody v okolí. Roku 1436 byl císařem Zikmundem Lucemburským na královské město povýšen Český Brod, jenž si svou ekonomickou základnu vybudoval na někdejším arcibiskupském zboží.

V roce 1462 došlo v dějinách škvoreckého panství k další významné změně. Mikuláš ze Škvorce totiž celé zboží, které tvořil hrad, poplužní dvůr a ves Škvorec, polovina městečka Úval a vsi Horky, Křimín a Skřivany s podacím právem ke kostelu sv. Jiří v Hradešíně prodal vlivnému Čeňkovi z Klinštejna. Tento významný šlechtic patřil k předním členům dvora králů Ladislava Pohrobka, Jiřího z Poděbrad i Vladislava Jagellonského. V letech 1451 – 1461 vykonával úřad purkrabího Pražského hradu a v letech 1467 – 1479 vyšehradského purkrabího. Jeho nejvýznamnějším postavením však byla funkce dvorního prokurátora (v letech 1457 – 1481), působícího ve službách české královny Johany z Rožmitálu. V roce 1481 nalezlo tělo pana Čeňka místo svého posledního odpočinku na čestném místě v prostorách staroměstského chrámu P. Marie před Týnem.

Po Čeňkově smrti zdědil škvorecké panství jeho syn Jan z Klinštejna, který v roce 1497 vymohl u krále Vladislava Jagellonského povýšení vsi Škvorce na poddanské městečko. (Mělo se snad tímto krokem vyrovnat tehdy již více než sto let trvající rozdělení Úval na dvě části?) Kolem roku 1509 zdědil statek Janův hašteřivý bratr Čeněk z Klinštejna, jenž proslul řadou soudních sporů, vedených se sousedními královskými městy i se svými nejbližšími příbuznými.

Druhá polovina Úval byla tehdy společně s Hostínem a Hodovem stále v držení pánů ze Stěžova. Heřman ze Stěžova, syn rytíře Jana (+ 1473), nechal v Úvalech na

rozkaz krále Vladislava Jagellonského postavit most přes Výmolu, k němuž mu v roce 1481 panovník udělil právo vybírat mýto. Toto privilegium v roce 1489 zdědil Heřmanův bratr Jindřich ze Stěžova, a roku 1509 přešlo na Jindřichovy syny. Před rokem 1514 však hostínské a zřejmě i hodovské zboží přešlo do držení Zikmunda Holce z Květnice. Nedlouho poté tento majetek získali Vchynští ze Vchynic. Z této rodiny se kolem roku 1519 jako držitel Hostína připomíná Jan Vchynský, a po něm (roku 1524) Jiřík Vchynský a Václav Dlask ze Vchynic. Před rokem 1540 prodal Jiřík Vchynský hostínský statek Janovi Vchynskému, jehož synové byli posledními držiteli z tohoto starobylého šlechtického rodu.

Zdá se, že na samém prahu novověku se postupně měnila starší podoba Úvalska, s níž jsme se seznámili v pasáži, popisující období na přelomu 13. a 14. století. Po dvou stech letech se nám totiž obraz zdejšího osídlení nečekaně jeví ve zcela jiném světle. Ze skromných zmínek v dobových písemných pramenech totiž vyplývá, že někdy na počátku 16. století byla z neznámých příčin opuštěna řada vesnic v bezprostředním okolí Úval, a vládu nad neobydleným územím znovu přebíral divoký les Vidrholec. Tak se nepřímo dovídáme o zániku nedalekých vsí Slavětice, Holy a Lhota, kde zůstal o samotě stát pouze zdejší kostel sv. Václava. Do této doby asi můžeme položit také opuštění tvrze a vsi Skary, jejíž existence je doložena pouze místní tradicí. Co asi přimělo jejich obyvatele k odchodu? Zdá se, že se asi nejednalo o nějakou tragickou událost, protože zpráva o ní by k nám zřejmě pronikla i přes propast věků. Z jiných míst v Čechách (například i z nedalekého Černokostečka) víme, že důvody mohly být docela prosté – nízká úrodnost obdělávané půdy, nebo vyschnutí zdrojů pitné vody, související se známou změnou klimatických poměrů.

Jisté je, že přímo v těsné blízkosti Úval nejpozději kolem roku 1500 znovu zmohutněl lesní porost, který působil mnoho strastí cestujícím po hlavní dopravní tepně našeho kraje – královské silnici, někdejší trstenické stezce. Největší nebezpečí představovaly tlupy lupičů, přepadající kupecké povozy. Proti této „sběři lotrovské“ se s různým úspěchem snažili zasahovat ozbrojení okolní šlechtici i měšťané z nejbližších královských měst. Zajatí loupežníci byli odvázeni do krajského města Kouřimi, kde je čekal soud, těžký žalář či přímo poprava. Jedním z nejkrutějších zločinců, kteří hledali útočiště v lese Vidrholci, byl rytíř Jiří Kopidlanský. Ten se v roce 1508 mstil za popravu svého bratra Jana vražděním pražských měšťanů a pleněním okolních vesnic a městeček. 26. září onoho osudného roku dokonce se svými kumpány vypálil Úvaly jako výsměch pražským žoldněřům, kteří po něm ve městečku pátrali. Boj mezi

Kopidlanským a pražskými městy skončil teprve po přímém zásahu krále Vladislava Jagellonského roku 1509.

Za časů renesančních velmožů

K dalšímu významnému obratu v dějinách Úval došlo v první polovině 16. století. Po smrti držitele škvoreckého panství Čenka z Klinštejna, jehož manželkou byla Markéta z vlivného východočeského rodu Smiřických, sice majetek zdědil jejich syn Jindřich, ale ten již v roce 1532 prodal celý statek svému strýci Zikmundovi Smiřickému. Sám se pak ve vojsku císaře Ferdinanda I. zúčastnil v Uhrách boje proti Turkům, a zde podlehl svému zranění.

Zikmund Smiřický ze Smiřic (1468 – 1548) byl prototypem mocného renesančního šlechtice, jehož majetek tvořily především rozlehlé rodové statky v severovýchodních i středních Čechách. Z nejvýznamnějších panství můžeme jmenovat Hrubou Skálu, Náchod, Hořice, Housku, Semily, Dymokury a Lysou nad Labem. Získání škvoreckého statku mělo pro další vývoj rodových držav mimořádný význam, neboť položilo základ smiřickému dominiu ve středních Čechách, jehož růst můžeme sledovat až do počátku 17. století. Vláda rodu Smiřických probíhala na území našeho regionu ve znamení mimořádného hospodářského i kulturního rozvoje, který definitivně uzavřel předcházející období pozdního středověku.

Po smrti Zikmunda Smiřického v roce 1548 zdědil škvorecké panství jeho nejstarší syn Jaroslav (1513 – 1597), který byl jednou z nejvýraznějších osobností celého rodu. Již od mládí sloužil u dvora císaře Ferdinanda I., zasedal na sněmech, účastnil se válečných tažení, diplomatických cest a zastával různé zemské i dvorské úřady. Jeho manželkou byla paní Kateřina ze starobylého rodu Zajíců z Házmburka. Roku 1558 Jaroslav Smiřický ze Smiřic koupil z majetku královské komory sousední panství Kostelec nad Černými lesy, z něhož učinil hlavní venkovské sídlo své rodiny. Na místě původního černokosteleckého hradu pokračoval ve stavbě monumentálního renesančního zámku, v jehož sousedství vybudoval kostel sv. Vojtěcha s rodovou hrobkou. Rovněž přilehlé městečko prožilo období mimořádného hospodářského rozkvětu a stavební aktivity.

V souvislosti se získáním panství Kostelec nad Černými lesy zřejmě Jaroslav ze Smiřic ztratil zájem o škvorecký statek, a proto jej již brzy po roce 1558 postoupil svému mladšímu bratru Albrechtovi, držiteli panství Náchod a Miletín. Rovněž tento

šlechtic byl sňatkem se sestrou své švagrové Hedvikou spřízněn s rodem pánů z Házmburka. V roce 1560 rozšířil škvorecké panství přikoupením sousedních statků Hostín a Hodov, které koupil od synů zemřelého Jana Vchynského ze Vchynic. Po více než dvou stoletích tak došlo k opětovnému spojení obou částí Úval, které od této doby již trvale zůstaly pod vládou jediné vrchnosti.

Po smrti Albrechta Smiřického zdědil v roce 1567 škvorecké panství jeho syn Václav, jehož manželkou se později stala Dorota ze Šternberka. Zdá se, že Václav Smiřický byl jediným členem rodu, který během svého života získal k tomuto statku bližší vztah. Písemnými prameny je doložen jeho častý pobyt ve Škvorci, odkud mohl nejen sledovat dění u dvora císaře Rudolfa II. v Praze, ale též se pohybovat ve stínu luxusního sídla jeho strýce Jaroslava v Kostelci nad Černými lesy. Přímo na škvoreckém zámku nakonec Václava Smiřického v roce 1593 zastihla smrt.

Zaměříme se nyní na činnost rodiny Smiřických na území tohoto panství. Ještě za života Zikmunda Smiřického došlo kolem roku 1545 k přestavbě středověkého hradu ve Škvorci na renesanční zámek a k úpravám přilehlého poplužního dvora. Období největší stavební aktivity však pochopitelně nastalo teprve za vlády jeho vnuka Václava. Kolem roku 1575 byl renesančně přestavěn farní kostel sv. Petra a Pavla v Horkách, jehož interiér obohatila náročně zdobená kamenná kazatelna. Stejně jako při většině ostatních kostelů na Kouřimsku působili také na horecké farnosti utrakvističtí kněží, z nichž je však písemnými prameny doložen pouze farář Duchek (roku 1532). Renesančních úprav se v době vlády Smiřických dočkaly také kostely sv. Jiří v Hradešíně (kolem roku 1557) a sv. Martina v Rostoklatech (roku 1574 a po roce 1614). Přestože je velmi pravděpodobné, že se stavební aktivita na škvoreckém panství nějak dotkla také samotných Úval, nezachovaly se nám o tom žádné konkrétní zprávy. Vzhledem ke skutečnosti, že v letech 1540 a 1607 městečko postihly ničivé požáry, musíme také zde předpokládat četné opravy a přestavby většiny soukromých domů i veřejných budov.

Zřejmě velkou pozornost věnoval Václav Smiřický obnově zaniklých vesnic v blízkosti lesa Vidrholce. Roku 1589 byla znovu vysazena opuštěná ves Lhota, kde zřejmě došlo také k obnově tamního kostela sv. Václava. Neúspěšný byl asi pokus o nové osídlení vsi Slavětice. V letech 1587 a 1589 se zde připomíná pouze pustá tvrz.

Protože po smrti Václava Smiřického zdědil škvorecké a náchodské panství jeho teprve tříletý syn Albrecht Václav, spravovala majetek vdova Dorota Smiřická ze Šternberka. O čtyři roky později ve vysokém věku a bez potomků umírá Václavův zámožný strýc Jaroslav Smiřický, a titul vladaře nad hlavními rodinnými statky dědí

jeho nejstarší žijící synovec Zikmund z hruboskalské rodové větve, zastávající funkci komorníka císaře Rudolfa II. a hejtmana Kouřimského kraje. Ten zemřel v roce 1608, a tak převážnou část smiřického dominia získal jeho nejstarší syn Jaroslav.

Na rozvětveném rodu pánů Smiřických však jako by v té době spočinula nějaká zvláštní kletba – všichni jeho členové umírali vždy krátce poté, co se ujali vlády nad rodovým jméním. V roce 1611 nečekaně ve věku dvaceti čtyř let skonal vzdělaný a uměnilmilovný Jaroslav (mladší) Smiřický. Podle pravidel rodového fideikomisu zdědil obrovské rodové dominium nejstarší žijící mužský člen rodiny, jímž byl právě Albrecht Václav ze škvorecko - náchodské linie. V té době jednadvacetiletému mladíkovi náhle připadnul jeden z největších majetkových komplexů v Čechách, který tvořilo dvacet osm měst a městeček s téměř pěti sty vesnicemi, obydlými více než osmi tisíci poddanými. Z pohádkového dědictví se však netěšil dlouho, protože již roku 1614 bez jakýchkoliv potomků zemřel. Na vladařském trůnu jej vystřídal nejmladší syn Zikmunda Smiřického – teprve dvacetiletý Albrecht Jan ze Smiřic. Tento neobyčejně ambiciózní mladý šlechtic aktivně zasahoval do politického dění v českém království. Kromě jiného se přímo zapojil do stavovského povstání proti císaři Ferdinandovi II., a byl jedním z hlavních iniciátorů známé pražské defenestrace v roce 1618. Ani k němu však nebyl osud milosrdnější. Zemřel za záhadných okolností na podzim roku 1618 - krátce před svým sňatkem s vévodkyní Kateřinou Julianou Hanavskou, který mu měl umožnit přímé dynastické spojení s evropskými královskými rody...

Posledními potomky celého rodu byly zbývající tři děti Zikmunda Smiřického – duševně nemocný Jindřich Jiří a jeho sestry Eliška Kateřina a Markéta Salomena, které mezi sebou vedly spor o dědictví. Eliška Kateřina Smiřická byla po milostné aféře s černokosteleckým kovářem svou rodinou jedenáct let vězněna na východočeském hradě Kumburku, a poté se provdala za Otu Jindřicha z Vartemberka. Markéta Salomena Smiřická se zase stala manželkou vlivného šlechtice Jindřicha Slavaty z Chlumu a Košumberka. Ani jim však nebyla štěstěna nakloněna. Eliška Kateřina zahynula v roce 1620 při výbuchu střelného prachu na jičínském zámku, její sestra po bitvě na Bílé hoře zemřela v emigraci. Na počátku strastiplných časů třicetileté války rod Smiřických vyhasl.

Ve službách Jeho Knížecí Milosti

V pohnutých časech po bitvě na Bílé hoře se rozpoutal boj o dědictví rodu Smiřických, které bylo vázáno na poručnictví Jindřicha Jiřího ze Smiřic. Jako „jediný vhodný“ katolický příbuzný a poručník tohoto nesvéprávného potomka Zikmunda Smiřického byl po dlouhém vyjednávání ustanoven Albrecht z Valdštejna, jehož matka byla sestrou někdejšího držitele škvoreckého panství Václava ze Smiřic. Mocný Valdštejn tedy do své správy získal většinu smiřických statků, ale složitější byla záležitost se skutečným opatrovnictvím nad nemocným příbuzným, kterého s sebou odvezla jeho sestra Markéta Salomena Slavatová do Německa. Teprve roku 1628 byl Jindřich Jiří Smiřický dopraven z Hamburku zpátky do Čech, kde jej převzal Albrecht z Valdštejna a převezl na zámek Hrubá Skála u Turnova.

Ještě dříve než poslední mužský potomek rodu Smiřických v roce 1630 zemřel, začal Valdštejn rozprodávat některý jeho majetek. Jako dědictví si ponechal pouze smiřické statky v severovýchodních Čechách, které vzápětí položily základ jeho rozlehlému jičínsko - frýdlantskému dominiu. Škvorecké, černokostelecké a uhříněvesské panství již v roce 1623 prodal svému spojenci, knížeti Karlovi z Lichtenštejna, jenž ze své pozice hlavního finančního konsorsisty řídil (často ve svůj prospěch) císařské konfiskace majetku nekatolické šlechty. Hrabivému knížeti se za pomoci různých transakcí a vychytralého sňatku s Annou Marií (+ 1625), dědičkou majetku starobylého rodu Černohorských z Boskovic, podařilo shromáždit obrovský pozemkový majetek, který zabíral většinu rozlohy Moravy a velkou část východních a středních Čech. Zřejmě nikdo z poddaných, žijících tehdy na škvoreckém panství, nemohl tušit, že zde knížecí rodina bude vládnout po dobu více než dvou století ...

Jádro lichtenštejnských statků leželo již od středověku na území jižní Moravy a Dolního Rakouska (především panství Lednice a Valtice), takže členové knížecí rodiny se na svých středočeských panstvích nezdržovali příliš často – především v době pobytu císařského dvora v Praze. Rozhodně to ovšem neznamená, že by Karel z Lichtenštejna a jeho přímí potomci neprojevovali o tyto statky zájem. Všechna tři panství z původního majetku Smiřických prakticky spojili do podoby centrálně řízeného dominia, čítajícího desítky vesnic a městeček, obývaných několika sty poddanými. Lichtenštejnské panství bylo již ve dvacátých letech 17. století výrazně rozšířeno příkoupem zkonfiskovaných pozemků královských měst Českého Brodu a Kouřimi a připojením panství Plaňany (roku 1624), které bylo po bitvě na Bílé hoře odejmuto rodině Mírků ze Solopysk. Přestože si v rámci tohoto celku škvorecký statek nadále uchoval samostatné postavení, byl „hlavním městem“ dominia Kostelec nad Černými lesy, kde byl na rozdíl od

Škvorce k dispozici dostatečně velký a nákladně vybavený zámek, plně vyhovující nárokům knížecího dvora.

V pobělohorských časech se na území našeho regionu nepříznivě projevila změna náboženských poměrů. Naprostá většina poddaných na škvoreckém panství, která se tradičně hlásila k utrakvistickému, a později též luteránskému a kalvínskému vyznání, byla přinucena odpřisáhnout věrnost znovu zavedené katolické církvi. Pravděpodobně již roku 1624 byl z horecké fary vypovězen protestantský kněz, avšak pro kritický nedostatek katolických duchovních musela být zdejší farnost spravována tuklatským farářem Stanislavem Bernatovičem. Církevní správou pak Úvaly spadaly pod Tuklaty po dobu více než jednoho století. Středověká fara při kostele sv. Petra a Pavla v Horkách zůstala už navždy opuštěna, a později zanikla. Tuklatský farář, pod jehož správu náležela téměř polovina Českobrodsko, samozřejmě nemohl zajišťovat pravidelné bohoslužby ve všech kostelech svého obvodu, a tak účinně šířit „staronovou“ víru mezi obyvatelstvem. Této situace hojně využívali vypuzení nekatoličtí kněží, kteří při svých tajných kázáních v lesích a stodolách utvrzovali poddané v jejich původní víře, a vyzývali je ke vzpourám proti vrchnosti. Kníže Karel z Lichtenštejna proto na svá panství povolal členy řádu jezuitů a polské misionáře, kteří již spolehlivě „obrátili kacíře k víře pravé“. Rekatolizace zde byla oficiálně ukončena po vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627.

Jiným důvodem k nespokojenosti poddaných s vládou Lichtenštejnů bylo zvýšení robotních povinností. Zatímco dříve vrchnost požadovala 10 – 15 dnů roboty ročně, v době knížete Karla se pracovní povinnost začínala zvyšovat na dva dny týdně. Je však třeba připomenout, že se tato újma týkala pouze bohatších sedláků, kteří ostatně pracovat „na panské“ posílali svou čeleď. Méně majetné poddané zvýšení roboty téměř neovlivnilo. Přesto nová nařízení společně s neúrodou a nemilosrdně vybíranou kontribucí vyvolala vlnu značného rozhořčení, jež vyústilo v selská povstání. Našeho regionu se dotkla „rebelie“ v září roku 1626, kterou vyvolala výtržnost opilých sedláků na jarmarku v Kouřimi. Přímo ve městě roztržka přerostla v násilnosti na obyvatelstvu a rabování domů. Vzbouřenci se později pokusili přenést povstání na Černokostecko, kde byli vojskem rozehnáni. Kníže Karel z Lichtenštejna poté zahájil rozsáhlé vyšetřování a pronásledování rebelantů. Hlavní účastníci rabování byli uvězněni a mučeni, v průběhu následujícího roku byli v Českém Brodě odsouzeni a popraveni.

V témže roce ve svém pražském paláci kníže Karel zemřel, a majetek po něm převzal jeho syn Karel Eusebius z Lichtenštejna. Současně se však začínaly odhalovat

nejrůznější podvody zesnulého knížete, a proto byl mladý dědic nucen obhajovat zpochybněné právo na držení svého majetku. Za panství, získaná jeho otcem, musel do státní pokladny uhradit značný finanční rozdíl z hodnoty bývalých smiřických statků, a později také vyplatit odstupné hraběnce Emílii Windischgrätzové z Holland – Brederode, která byla snachou Markéty Salomeny Slavatové ze Smiřic.

V době nástupu Karla Eusebia z Lichtenštejna na náš kraj zvláště těžce dolehly hrůzy třicetileté války. Přes Úvaly a okolní vesnice se několikrát přehnala vojska Sasů, Švédů a císařských, která bez rozdílu drancovala domy a vraždila bezbranné obyvatele. Ti, kteří se zachránili, prchali do lesů, kde se celá léta skrývali před jistou smrtí. Nejhuře bylo v roce 1639, kdy nedaleký zámek v Brandýse nad Labem dobyli Švédové pod vedením generála Banéra, kteří pak odtud podnikali pustošivé výpravy do širokého okolí. 27. a 28. listopadu toho roku vyplenili většinu vesnic a městeček na škvoreckém a černokosteleckém panství. Městečko Škvorec bylo včetně zámku vypáleno, stejný osud s největší pravděpodobností postihnul také Úvaly. Prakticky totéž se opakovalo v roce 1648 pod vedením švédského generála Wittenberga. V posledních letech třicetileté války však již v kraji podle svědectví dobových pramenů nebylo co ničit a loupit.

Život se do zničených obcí vracel velmi pomalu, a do některých vesnic v bezprostředním okolí Úval se již nevrátil vůbec. Právě v této době postupně zanikla sousední ves Žáky, kde byla v roce 1654 obydlena pouze čtvrtina domů, ale brzy poté její místo navždy překryl les Vidrholec. Stejný osud potkal také poměrně velké vesnice Lhotu a Újezd, které byly v předbělohorském období středisky samostatných farností. Lhota byla opuštěna včetně tamního kostela sv. Václava, kostel sv. Bartoloměje v sousedním Újezdě přečkal jen díky tomu, že byl užíván obyvateli nedalekých Kolodějů. Samotné Úvaly rovněž stály na pokraji zániku. V celém městečku byly ještě roku 1654 obydleny pouze tři domy. V přilehlých vesnicích Hodov a Hostín zůstaly stát pouze hospodářské dvory při bývalých tvrzích. Pole byla zpustlá a zarostlá křovím, v lesích a po neudržovaných cestách se potulovaly tlupy loupeživých vojenských zběhů, které se neštítily žádného zločinu.

Z otřesu, způsobeného třicetiletou válkou, se náš kraj začal zotavovat teprve v průběhu druhé poloviny 17. století. Již kolem roku 1650 zahájil kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna systematickou obnovu svých zničených statků. Postupně byly znovu stavěny vypálené hospodářské dvory, opravovány vydrancované kostely a novým obyvatelstvem osídlovány opuštěné vesnice. Zdá se, že pozornost správy lichtenštejnských statků se v této době zaměřila především na černokostelecké panství,

kteře bylo hlavním střediskem dominia. Ve srovnání s ním bylo zřejmě sousední panství Škvorec poněkud opomíjeno. Mimo jiné to dokazuje skutečnost, že zde byl svému osudu ponechán mnohem větší počet opuštěných vesnic než na sousedním Černokostelecku. Rovněž samotný škvorecký zámek byl pouze provizorně opraven a opatřen prostou doškovou střchou. Ze všech šlechtických sídel na území dominia se knížecí pozornosti těšil pouze zámek v Kostelci nad Černými lesy, který byl po třicetileté válce opraven a zařizen novým mobiliářem. Karel Eusebius z Lichtenštejna v něm na sklonku života skutečně často pobýval, a v roce 1684 zde ve věku sedmdesátí tří let zemřel.

V obnově zpusťošeného hospodářství pokračoval i jeho syn Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna, který po otci zdědil zálibu v architektuře a výtvarném umění. Mladý kníže byl nádherymilovným barokním kavalírem, kterému již k občasným pobytům na svých středočeských panstvích nevyhovoval rozlehlý a neútulný černokostelecký zámek. Jako svou rezidenci si proto vybral menší zámek v Kolodějích, který začal v roce 1706 podle projektu známého architekta Františka Maxmiliána Kaňky přestavovat v barokním slohu. Teprve roku 1710 došlo pod vedením říčanského stavitele Kristiána Minediho také k částečné obnově škvoreckého zámku, který měl sloužit především jako kanceláře a obydlí panských úředníků.

Z období vlády knížat Karla Eusebia a Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna k nám po dlouhé době začínají doléhat další letmé zprávy o historickém vývoji Úval. Zdá se, že obnova těžce poškozeneho městečka byla zahájena již v 50. letech 17. století, kdy došlo k opětovnému osazení většiny opuštěných domů. Nové obyvatelstvo sem asi bylo přivedeno z jiných, méně postižených lichtenštejnských panství. Nelze ani vyloučit možnost, že sem s povolením vrchnosti přesídlili poslední obyvatelé z opuštěných vsí Lhota, Újezd a Žáky.

Úvalští se věnovali především zemědělství, ovšem samozřejmě mezi nimi nechyběli ani řemeslníci. Na počátku 18. století se zde vedle hostinských, kovářů a mlynářů připomíná kolář, pekař, řezník a koželuh – což jsou většinou profese související s „průjezdni“ polohou městečka na královské silnici. Poněkud omezený počet úvalských řemeslníků dokládá vedle zmínek v dobových písemných pramenech také skutečnost, že zřejmě nikdy nebyli sdruzeni v cechu. Až do zániku cechovních organizací totiž zdejší řemeslníci spadali pod pravomoc cechovních bratrstev ve Škvorci, Kostelci nad Černými lesy, Stříbrné Skalici či dalších městech lichtenštejnského dominia.

Zdá se, že v období po třicetileté válce se pozvolna začínala měnit dřívější podoba Úval. Na místě vypálených obydlí byly postupně stavěny nové domy, které již zřejmě nebyly roubené ze dřeva, ale zděné z kamene a cihel. Zástavba se nadále soustředila jen po obvodu náměstí, a podle dodnes zachovaných pozůstatků měla převážně venkovský charakter. Přestože byly Úvaly již několik staletí městečkem, svým vzhledem se příliš nelišily od okolních vesnic. Sídlem obecní správy byla rychta, která zřejmě již v 17. století stávala v severozápadním koutě náměstí.

Novou dominantou úvalského rynku se v této době stala mohutná raně barokní budova panského zájezdního hostince, zvaná Dolejší hospoda, později „U bílého lva“. Založena byla již před rokem 1654 na místě vypáleného Maškovského gruntu. Pravděpodobně brzy poté byla v jihozápadní části náměstí zřízena ještě druhá – Hořejší hospoda, vybudovaná na místě opuštěného Krejčovského gruntu. Stavba těchto zařízení v blízkosti hlavní dopravní tepny českého království byla součástí promyšlené hospodářské strategie panského velkostatku. V těsném sousedství Dolejší hospody (v místech dnešní Základní školy) byla zřejmě již ve druhé polovině 17. století postavena knížecí kovárna, která poskytovala nezbytný servis cestujícím. K ní na počátku 18. století přibyly ještě další dvě kovárny na severní a jižní straně rynku. Pohostinská vybavenost Úval byla v té době nutností. Městečkem denně projížděly četné kupecké povozy, nouze nebyla ani o honosné kočáry aristokracie. Zvláštní událostí vždy byly zastávky panovnického dvora. Roku 1656 cestoval přes Úvaly ke své korunovaci na českého krále císař Leopold I., v roce 1723 tudy za stejným účelem projížděl jeho syn, císař Karel VI. Přestože můžeme předpokládat, že ani jeden z nich nevěnoval bezvýznamnému městečku bližší pozornost, setkával se urozený průvod s nadšenými ovacemi zdejších obyvatel, kteří toužili alespoň letmo zahlédnout svého panovníka.

K dalšímu vybavení Úval asi již v této době patřily dva mlýny na Výmole, zvané jednoduše Hořejší a Dolejší mlýn, panská koželužna a pekárna. Hostince, mlýny, kovárny a další uvedená zařízení byly pronajímány živnostníkům z řad zdejších poddaných. Zvláště rodiny nájemců hostinců a mlýnů patřily v raném novověku ke špičkám místní honorace. Těsnější vztah k městečku postupně získávaly přilehlé panské dvory Hostín a Hodov s mlýnem. Pod Hodovem směrem k Úvalům se od 17. století rozkládala knížecí vinice. Západně od městečka byla pravděpodobně na přelomu 17. a 18. století založena rozlehlá panská obora, určená pro tehdy oblíbený chov jelenů a daňků, která zaujala prostor zaniklé středověké vesnice a tvrze Skary.

Hlavní architektonickou dominantou Úval byl již od středověku místní kostel, který zřejmě až ve druhé polovině 17. století obdržel dnešní zasvěcení Zvěstování P. Marie. Původně se asi jednalo o nevelkou gotickou svatyni, o jejímž vzhledu bohužel nemáme žádné informace. Součástí kostelíka byla zvonice, v níž byl zavěšen dodnes zachovalý pozdně středověký zvon sv. Tří králů, pocházející zřejmě z doby kolem roku 1500. Kostel obklopoval nevelký hřbitov, který byl místem posledního odpočinku mnoha generací obyvatel městečka.

Po třicetileté válce se zřejmě celý kostelní areál nacházel v tak špatném stavu, že vyžadoval alespoň nejnutnější stavební zásahy. Významnějších úprav se dočkal i chrámový mobiliář, který bylo nutné přizpůsobit potřebám nově zavedené katolické liturgie. Přímé podněty k těmto zásahům asi vycházely od příslušných tuklatských farářů, jimž byl od pobělohorského období kostel v Úvalech předán jako filiální svatyně do správy. Z nich si zvláštní pozornost zaslouží Jakub Josef Suchetius a zvláště Jakub Pečený, působící v tomto úřadu v letech 1663 – 1682 a 1688 – 1715. Pravděpodobně se Suchetiovým přičiněním získal někdy na přelomu 70. a 80. let 17. století úvalský kostel nový raně barokní oltář. Z něho se dodnes zachovala pouze dvojice obrazů, představující Zvěstování P. Marie a Boha Otce, které jsou dílem neznámého regionálního malíře, tvořícího pod vlivem tvorby pražského mistra Karla Škréty.

Mnohem zajímavější osobností byl jeden ze Suchetiových následovníků Jakub Pečený, jenž se ve své farnosti snažil působit nejen jako vzor vroucné barokní zbožnosti, ale také jako velkorysý mecenáš a správce církevního majetku. Svým mimořádně aktivním působením si jako obzvláštní příznivce tuklatské farnosti získal samotného knížete Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna i řadu vlivných panských úředníků. Přimo z osobních příspěvků knížete financoval velkolepou novostavbu kostela sv. Havla ve Štolmíři, s podporou správy škvoreckého velkostatku uskutečnil raně barokní přestavbu kostela sv. Martina v Rostoklatech, a ze svých vlastních prostředků uhradil náklady na novostavbu kostela sv. Jana Křtitele v Tuklatech. Farář Pečený samozřejmě pamatoval také na úvalský filiální kostel, kam byla po roce 1700 objednána dvojice bohatě zdobených bočních oltářů, zasvěcených P. Marii Bolestné a (tehdy ještě nesvatořečenému !) Janu Nepomuckému. Je velice pravděpodobné, že páter pomýšlel také na celkovou přestavbu starého kostela, který svými rozměry i celkovou zchátralostí nepostačoval potřebám městečka. Tento záměr mu však překazila smrt. Ve své závěti z roku 1715 proto alespoň na opravu úvalského kostela odkázal částku 2000 zlatých.

O dobrotivé paní kněžně a jejích poddaných

Pouze o tři roky dříve přešel tuklatského faráře Pečeného ve své pouti na věčnost kníže Jan Adam Ondřej z Lichtenštejna. S jeho nečekanou smrtí nastalo v knížecí rodině složité řešení dědických záležitostí. Zesnulý Jan Adam Ondřej totiž po sobě zanechal pouze mladičkou dceru Marii Terezii Antonii Felicitu, která se v roce 1713 na černokosteleckém zámku provdala za Savojsko - Carignanského vévodu Tomáše Emanuela. Jako nejstarší žijící mužský člen rodu se však o svá práva hlásil kníže Antonín Florián, pocházející z vedlejší rodové linie, založené o dvě generace dříve Gundakarem z Lichtenštejna, mladším bratrem knížete Karla. Po mnoha průtazích byl spor vyřešen ve prospěch Antonína Floriána z Lichtenštejna, takže přímá dědička knížete Jana Adama Ondřeje byla zbavena převážné většiny otcových panství, uznaných za rodový fideikomis. Marii Terezii nakonec jako věno zbylo jen středočeské dominium, tvořené velkostatkou Škvorec, Kostelec nad Černými lesy, Plaňany a Uhříněves.

Ani v soukromém životě kněžnu neprovázelo štěstí. Spokojené a láskyplné manželství – tolik vzácné v době spekulativních dynastických sňatků – ukončila po šestnácti letech vévodova smrt. Další osobní tragédie postihla Marii Terezii v roce 1734, kdy ve dvaceti letech tragicky zemřel její jediný syn Evžen Jan František. Nešťastná kněžna náhle zůstala sama. Ve smutku zanevřela na veškerý společenský život. Až do smrti žila v ústraní svého vídeňského paláce, nebo se zdržovala na středočeských panstvích. Zde pobývala především na zámku v Kolodějích, který podle přání svého otce Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna nechala již kolem roku 1720 dostavět, a později upravit ve slohu pozdního baroka. Kněžna ovšem neopomíjela ani další rodová sídla. Kolem roku 1730 nechala řádně opravit zchátralý a zpustošený škvorecký zámek, a po roce 1753 podle projektu pražského architekta Josefa Jägera přestavět zámek v Kostelci nad Černými lesy. V letech 1760 a 1763 zděděné statky rozšířila přikoupením panství Kounice a Rataje nad Sázavou, čímž se lichtenštejnské dominium rozrostlo takřka na čtvrtinu rozlohy Kouřimského kraje.

Ve své zbožné mysli se Marie Terezie Savojská z Lichtenštejna rozhodla zasvětit svůj život dobročinnosti. Její mimořádné přízni se těšil černokostelecký špitál, pro jehož potřeby dala již v roce 1726 postavit novou budovu. Na všech pěti panstvích vyrostla řada nových kostelů a far, vybavených náležitými rentami z panského

velkostatku. Ve své době nevidaným počinem bylo propuštění obyvatel Kostelce nad Černými lesy z nevolnictví a roboty, k němuž došlo v roce 1736. Kněžna ovšem pamatovala i na obyvatele ostatních městeček a vesnic na panství, jimž udělila nejružnější výsady. Na svých statcích přikázala postavit sochy sv. Donáta – nebeského ochránce proti nepřízní počasí. Jedna z nich byla v roce 1765 postavena také na dohled od Úval – na křižovatce cest do Škvorce, Přišimas a Hradešína. Nezůstalo však jen u zbožných přání a modliteb. Roku 1766 kněžna založila zvláštní „Svatodonátský fond“. Z něho byla vyplácena peněžítá podpora poddaným, jejichž hospodářství bylo postiženo požárem, povodní, suchem či úhynem dobytka. V tehdy panujících časech nevolnictví a robotních povinností se jednalo o další naprosto neobvyklé řešení, které nám připomene praxi moderních pojišťoven. Kromě sv. Donáta byl na panstvích Marie Terezie Savojské intenzivně šířen kult dalšího patrona zemědělců – sv. Izidora, k jehož počtě byla v roce 1771 nově postavena kaple v nedalekých Dobročovicích. Mimořádné přízni se samozřejmě těšil také nejoblíbenější světec barokních Čech – sv. Jan Nepomucký.

V době vlády Marie Terezie Savoské z Lichtenštejna se společně s celým škvoreckým panstvím do nového barokního hávu oděly také Úvaly. Zde je ovšem třeba připomenout, že se tak nestalo jen z přímého kněžnina podnětu, ale také z vlastní iniciativy obyvatel městečka, ovlivněných objednavatelskou aktivitou vrchnosti. Důležitou roli přitom sehrál také zde působící „duchovní pastýř“ – tuklatský farář Václav Pečený, který farnost převzal v roce 1715 po svém zemřelém strýci Jakubovi. Z jeho odkazu a nepochybně i z příspěvků vrchnostenské kanceláře a samotých obyvatel Úval zahájil před rokem 1720 rozsáhlou přestavbu zdejšího kostela, která byla dokončena v roce 1724. Nevyhovující středověkou svatyní nahradila poněkud prostornější vrcholně barokní budova, skládající se z obdélného kněžiště s postranními přístavky sakristie a oratoří, krátké lodi s varhanní kruchtou a nízké věže, ukončené cibulovitíu bání s lucernou. Autorem projektu této slohově nenáročné stavby byl pravděpodobně knížecí stavitel Kristián Minedi z Řičan, připomínaný při úpravách škvoreckého zámku a při stavbě zámku v Kolodějích a kostela sv. Havla ve Štolmíři. Asi krátce po dokončení byla klenba kostela vyzdobena nástěnnými malbami s námětem Zvěstování a Korunování P. Marie, které jsou dílem neznámého regionálního malíře.

Z úvalských měšťanů se nám jako nejzajímavější osobnost jeví zámožný nájemce Hořejší hospody Jiří Doubrava, jenž se pasoval do role objednavatele řady uměleckých děl. Již v roce 1701 nechal v dolní části rynku postavit kamennou sochu sv.

Jana Nepomuckého, která je zjednodušenou variantou známé světcovy statue od Jana Brokofa a Matyáše Rauchmillerera na pražském Karlově mostě. Mnohem významnějším počinem však bylo financování stavby nového hlavního oltáře, který ve zdejší kostele před rokem 1720 nahradil starší raně barokní retábl. Zhotovení monumentálního díla Doubrava objednal pravděpodobně s doporučením tuklatského faráře Václava Pečeného v dílně pražského sochaře Jana Jiřího Šlanzovského, žáka slavného barokního mistra Matouše Václava Jäckela. Šlanzovský se ve své době proslavil řadou dalších prací pro kněžnu Marii Terezii Savojskou a město Český Brod. Jeho dílem byl monumentální mariánský sloup a socha sv. Jana Nepomuckého v Kostelci nad Černými lesy, socha sv. Prokopa před zámek ve Škvorci i sousoší sv. Rodiny na českobrodském náměstí. Ke Šlanzovského zákazníkům patřil také farář Václav Pečený, který v letech 1717 a 1726 v mistrově dílně objednal sochu P. Marie s Ježíškem, vztyčenou před průčelím tuklatské fary, a nový hlavní oltář do tamního kostela sv. Jana Křtitele. Právě oltáři v Tuklatech se podobá zmíněný oltář úvalského kostela. Impozantní portálová architektura nese bohatou řezbářskou výzdobu se sochami sv. Josefa, sv. Jáchyma a Boha Otce na nebeském trůně, doprovázeného skupinou andělů. Střed retáblu měl původně nést rozměrný obraz s námětem Zvěstování P. Marie, který asi nebyl nikdy zhotoven. Jeho místo provizorně zaujala velká socha P. Marie s Ježíškem, rovněž pocházející z dílny Jana Jiřího Šlanzovského. Oltář lze dodnes považovat za nejvýznamnější uměleckou památku v Úvalech.

Za vlády Marie Terezie Savojské došlo v dějinách městečka také k několika dalším významným změnám. Roku 1734 kněžna po více než sto letech obnovila farní úřad při kostele sv. Jiří v Hradešíně, do jehož obvodu zahrнула také zaniklou předbělohorskou farnost Horky. Tímto krokem Úvaly přešly pod duchovní správu nově ustanoveného hradešínského faráře Vojtěcha Pokorného (+ 1736), bývalého kaplana v Plaňanech. Již po několika letech se kněžna rozhodla přenést správu farností do Škvorce, kde v roce 1759 založila kostel sv. Anny. Stavba nového chrámu však probíhala velmi pomalu (až do roku 1767), takže z plánovaného přemístění farního úřadu nakonec sešlo.

Někdy v rozmezí let 1727 - 1753 byla v Úvalech založena pošta, která doplnila systém poštovního spojení na královské (tzv. Vídeňské) silnici. Městečko se totiž po vydání silničního patentu ze 6. května 1727 stalo jednou z doporučených stanic pro formany a obchodníky, cestující z Lipska přes Prahu do Rakouska a Uher. Pošta byla umístěna na náměstí v prostorách knížecího hostince U bílého lva, který byl již v roce

1706 z rozkazu vrchnostenské správy přestavěn a výrazně rozšířen. Roku 1743 kněžna Marie Terezie Savojská tento největší úvalský hostinec prodala dosavadnímu nájemci Janovi Menšíkovi pod podmínkou, že jeho případný další prodej bude uskutečněn pouze se souhlasem vrchnosti.

Z nepřímého svědectví písemných pramenů vyplývá, že před polovinou 18. století se v Úvalech usadilo první židovské obyvatelstvo, které zde asi našlo útočiště po svém vypovězení z královských měst v letech 1742 – 1744. Příchod Židů byl jistě podmíněn souhlasem vrchnosti, která využívala jejich obchodní, zprostředkovatelské a finanční činnosti při vlastním podnikání. Počet židovských rodin ve městečku však nedosáhl většího počtu, takže se zde zprvu nemohla vytvořit ani samostatná náboženská obec.

Ani v době vlády kněžny Savojské se Úvalům nevyhnuly nešťastné události. Když se v roce 1740 po smrti císaře Karla VI. ujala habsburského trůnu podle pragmatické sankce jeho dcera Marie Terezie, vypukla tak zvaná válka o dědictví rakouské. Na Vídeňské silnici se pak spíše než kočár mladé panovnice, projíždějící tudy v roce 1743 na pražskou korunovaci, objevovala domácí i cizí vojska, která obyvatelům městečka působila četné újmy. Nepříznivě se projevil zejména průchod francouzských, bavorských a pruských vojsk v letech 1741 - 1745, kdy byly také od Úvalských násilně vymáhány poplatky na jejich obživu a ubytování. Ještě hůře ovšem bylo v době následující sedmileté války, kdy v roce 1757 Českobrodsko obsadilo vojsko pruského krále Fridricha II. Vesnice i městečka byly nemilosrdně drancovány, nechyběly ani násilnosti vůči jejich obyvatelům. Hradešínský farář František Antonín Frantz byl natolik postižen pleněním zádušního majetku, že byl v rozčilení raněn mrtvicí a zemřel. V prostorách škvoreckého zámku byl v době války zřízen vojenský lazaret, kde se při ošetřování nemocných smrtelně nakazil dlouholetý hradešínský kaplan František Prach.

Přestože se situace v regionu uklidnila po porážce Prusů v bitvě u Kolína 18. června 1757, probíhala obnova válkou postiženého škvoreckého panství velmi pomalu. Stárnoucí Marie Terezie Savojská se řadou dalších svobod a výsad snažila podporovat prosperitu hospodářství svých poddaných, čímž si zasloužila jejich neskonalý obdiv a lásku. Když roku 1772 kněžna ve svém vídeňském paláci ve věku sedmdesáti osmi let zemřela, zůstala ještě dlouhá léta žít jako dobrotivá „Cafojka“ v idealizovaném vypravování mnoha generací zdejších obyvatel.

Od osvícenských časů ke konci poddanství

Po smrti Marie Terezie Savojské nastaly pro její bývalé poddané horší časy. Panství zdědil kněžnin vzdálený příbuzný František Josef Jan Adam z Lichtenštejna, který již na svých středočeských panstvích vůbec nesídlil, a jejich správu přenechal v rukou bezohledných úředníků. Není proto divu, že poddaní brzy začali projevovat nespokojenost, umocněnou ještě nedostatkem základních potravin po mimořádně neúrodném roce 1771. Na jaře roku 1775, když našim krajem procházeli vzbouření východočeští sedláci, připojilo se k nim dobrovolně či pod určitým nátlakem také několik venkovanů ze škvoreckého panství. Společnými silami pak zaútočili na zámek v Kostelci nad Černými lesy, kde si chtěli u panských úředníků vynutit vydání domnělého „Zlatého patentu císařovny Marie Terezie“, který měl podle jejich představ rušit robotu a církevní desátky. U Kostelce však byla rebelie vojskem potlačena, a její účastníci byli pod pohrůžkou přísných trestů rozehnáni. Krvavá porážka vzbouřených sedláků nastala až u pražské Invalidovny na konci března roku 1775. Nové povstání poddaných na lichtenštejnských panstvích však vypuklo již v létě téhož roku. Vzbouření sedláci byli vojskem zastaveni až před bránou černokosteleckého zámku, kde nakonec přistoupili k jednání s panským správcem Petrem Blažkem, a dohodli se na určitém omezení robotních povinností. Hlavní původci vzpoury byli přesto potrestáni několikadenním vězením. Konec všem nepokojům učinilo teprve vydání patentu o zrušení nevolnictví císařem Josefem II., jehož znění bylo v roce 1781 pro poddané z celého lichtenštejnského dominia veřejně předčítáno na přeplněném černokosteleckém náměstí.

Stejný význam jako zrušení nevolnictví mělo pro obyvatele českého království vydání tolerančního patentu, jímž se od roku 1781 znovu povolovalo protestantské náboženství. Zdá se, že v Úvalech a v dalších obcích na škvoreckém panství se obnovená náboženská svoboda neseťkala s velkou odezvou, takže převážná většina obyvatel zůstala věrná katolické církvi. Rodiny, které konvertovaly k evangelickému vyznání, mohly navštěvovat společné bohoslužby pouze ve vzdálených Kšelicích. Zde byl již roku 1787 postaven kostel, jenž byl do konce 19. století jedinou protestantskou modlitebnou v širokém okolí.

Osvícenské časy se v Úvalech projevily také založením místní triviální školy, jejíž vznik byl pravděpodobně podnícen schválením nového Všeobecného školního řádu v roce 1774. V písemných pramenech se úvalská škola poprvé připomíná roku 1783,

kdy byla umístěna v malém přízemním domku v sousedství kostela. Skládala se pouze z jediné třídy a bytu pro učitele. Financována byla z příspěvků obyvatel městečka, přičemž dozor nad ní vykonával hradešínský farář a jeden z volených úvalských konšelů. Založení školy mělo pro Úvaly mimořádný význam, neboť až do této doby poskytovaly místním dětem vzdělání pouze farní školy v Tuklatech nebo Hradešíně. Důsledkem toho byla skutečnost, že úvalská mládež se dosud vyučování účastnila jen sporadicky. Pouze několik významných měšťanských rodin mohlo svým synům dopřát vyšší vzdělání v českobrodské městské škole, či na jezuitském gymnáziu v Praze. K tomu však až do zrušení nevolnictví bylo třeba zvláštního povolení od vrchnosti.

V roce 1781 zemřel nepříliš oblíbený kníže František Josef Jan Adam z Lichtenštejna, a rodové statky po něm převzal jeho syn Alois Josef I. S příchodem nového vladaře nastalo období dalšího hospodářského a kulturního rozkvětu celého dominia. Na škvoreckém panství se úspěšně rozvíjelo zemědělství a lesnictví. Také v okolí Úval se s podporou knížete rozšířilo ovocnářství, které se soustředilo především na pěstování třešní a švestek. Tradiční postavení Škvorce jako střediska panství bylo před rokem 1791 zdůrazněno stavbou komplexu nových hospodářských a správních budov, položených naproti chátrajícímu a převážně neobývanému knížecímu zámku.

Na přelomu 18. a 19. století postihly městečko další průchody cizích vojsk, související s koaličními válkami proti napoleonské Francii. V červenci roku 1799 se v Úvalech a v dalších obcích na Českobrodsku na několik dní rozložilo ruské vojsko. 28. ledna roku 1800 městečkem projížděl legendární maršál Alexandr Vasiljevič Suvorov, o třináct let později (v srpnu 1813) dokonce sám ruský car Alexandr I.

Podobně jako v předcházejících stoletích však mohli Úvalští na svém náměstí vítat i slavnostní průvody českých panovníků. V roce 1791 městečkem při své korunovační cestě do Prahy projel císař Leopold II, o rok později pak jeho syn František I. V září roku 1836 měli obyvatelé městečka historicky poslední možnost spatřit příjezd celého císařského dvora. Na pražskou korunovaci tudy v té době projížděl Ferdinand V. se svou manželkou Marií Annou Savojskou.

Po smrti knížete Aloise Josefa I. z Lichtenštejna zdědil v roce 1805 rodové dominium jeho bratr Jan Josef, který se však věnoval vojenské kariéře, a do správy svého majetku příliš nezasahoval. Jako mnohem svědomitější hospodář se projevil teprve Janův syn Alois Josef II. z Lichtenštejna, jenž převzal rodinný majetek v roce 1836. Přestože podobně jako jeho tři předchůdci na středočeských panstvích nesídlil, velmi usiloval o zlepšení ekonomické situace těchto v poslední době poněkud

opomíjených statků. Za jeho vlády došlo k celkové přestavbě vrchnostenských dvorů Hodov a Hostín, při nichž byl rozšířen chov hovězího dobytka a ovcí. Staré pastviny v okolí Úval byly rozšířeny také na některé dosud nevyužívané pozemky v severovýchodním sousedství městečka. Na celém škvoreckém panství pokračovalo zakládání ovocných sadů, pro něž byla kultivována řada pustých strání a úbočí kopců. Oproti tomu zde zcela zaniklo pěstování vinné révy, takže již před rokem 1817 přestala svému účelu sloužit stará knížecí vinice pod Hodovem. Hospodářsky důležitou plodinou se postupně stávala cukrová řepa, která byla zprvu zpracovávána v liblickém cukrovaru, založeném již v roce 1838.

24. dubna roku 1838 postihnul Úvaly velký požár, který těžce poškodil domy na severní a západní straně náměstí. Obětí ničivého živlu se stala také místní rychta. Nahrazena byla novým obecním domkem, který byl postaven v sousedství původní budovy (na místě čp. 3). Kromě světnice a dvou komor se zde nacházela také místní šatlava. Obec, spravovaná rychtářem a konšely, v té době měla pouze jediného zaměstnance – tzv. slouhu, který vykonával funkce poslíčka, ponocného i pastýře. Roku 1832 byla na předměstí postavena pazderna, sloužící k sušení lnu, po roce 1845 se součástí obecního hospodářství stal ovčín. V průběhu první poloviny 19. století se v Úvalech postupně začíná uvolňovat po staletí zažitý systém vrchnostenského hospodářství. Do soukromého vlastnictví někdejších nájemců byly kromě jiných podniků prodány panské kovárny a mlýny. Roku 1822 vrchnost prodala také druhý největší hostinec ve městečku – tzv. Hořejší hospodu do vlastnictví Josefa Hanuše.

Podobně jako v dalších venkovských obcích můžeme také v Úvalech pozorovat první obrozenecké snahy zdejších obyvatel, předznamenávající vznik moderní občanské společnosti. V tomto ovzduší vznikají nejstarší vlastenecké spolky, spojující především zájemce o literaturu, hudbu a divadlo. Údajně již kolem roku 1825 bylo z iniciativy zdejšího mlynáře Františka Pleskota, autora divadelní hry „Libohra z historie Josefa Egyptského“ (1816), založeno první literární sdružení, o jehož činnosti však bohužel postrádáme jakékoliv bližší informace.

Doslova revoluční změnu městečku přinesla stavba železnice. Náš region již před polovinou 19. století prořala jedna z nejstarších železničních tratí v Čechách, tzv. Dráha olomoucko – pražská, která svým provozem nejen desetinásobně „zkrátila“ vzdálenosti, ale také umožnila rychlý hospodářský rozvoj většiny obcí, ležících v její blízkosti. Stavba dráhy, prováděná pod dohledem vrchního inženýra Jana Pernera, byla na Českobrodsku zahájena v letech 1838 - 1841 rozsáhlými zaměřovacími pracemi,

kteří určily definitivní průběh její trasy. Podle nejstaršího projektu měla trať vést jižně od Úval, blíže ke Škvorci, Dobročovicím a Květnici. Po četných intervencích knížete Aloise Josefa II. z Lichtenštejna a správců jeho majetku, kteří nesouhlasili se záborem nejúrodnějších polností na škvoreckém panství, byla nakonec železnice vedena v těsné blízkosti městečka a přes nedaleký les Vidrholec. Rozhodnutí o změně trasy uspíšila také lákavá nabídka knížete poskytnout drážní společnosti tyto špatně obdělávatelné a neúrodné pozemky zdarma. Stavba železnice v Úvalech byla ovšem doprovázena řadou technických problémů. Především bylo nutné přemostit hluboké údolí potoka Výmoly, nevýhodou byla také skutečnost, že dráha neprakticky přetínala hlavní královskou silnici.

Vlastní výstavba probíhala velmi rychle v rozmezí let 1844 a 1845. Během necelých osmi měsíců byl přes údolí vybudován mohutný viadukt o devíti obloucích. Kromě dalších technických zařízení byla postavena také nejstarší nádražní budova, protože Úvaly se přízní osudu staly jedním z prvních míst na trati, kde bylo vzhledem k dobré dostupnosti Škvorce, jako administrativního střediska lichtenštejnského panství, navrženo zřízení železniční stanice. V celém úseku dráhy mezi Kolínem a Prahou totiž existovala pouze tři další nádraží – v Pečkách, Českém Brodě a Běchovicích. Založení železnice v Úvalech v roce 1844 poznamenala velká vzpoura dělníků, pracujících na stavbě viaduktu. Její příčinou byla kromě nízkých platů nespokojenost s kvalitou a množstvím potravin, dodávaných tuklatským obchodníkem Jeruzalémem. Dělníci v rozhořčení vyplenili státní pokladnu v hostinci U bílého lva, a poté zorganizovali tažení do Tuklat, ke chtěli potrestat svého dodavatele potravin. Vesnici však vzápětí obklíčilo vojsko, kvapně přivolané z Brandýsa nad Labem. V následné potyčce mezi vojáky a dělníky bylo množství vzbouřenců zraněno, jeden ze zedníků byl zabit. Hlavní původci vzpouy byli zajati a uvězněni.

Navzdory této dramatické události se stavbu železnice podařilo včas dokončit, takže 20. srpna 1845 mohl přes Úvaly projet první vlak z Olomouce do Prahy. Jeho příjezd se uskutečnil za obrovské účasti obyvatel městečka i přilehlých obcí. Neskonalý obdiv vzbudily zejména tři bohatě vyzdobené parní lokomotivy „Čechy“, „Praha“ a „Holomouc“, považované zdejšími občany za učiněný zázrak techniky. Kdo z nich asi mohl tušit, že zprovoznění dráhy otevře novou kapitolu v dějinách celého kraje?

Zachovej nám, Hospodine, císaře a jeho zem ...

Jen necelé tři roky poté, co přes Úvaly projel první vlak, zasáhlo naše země známé období „jara národů“, související s revolučními událostmi roku 1848. Je příznačné, že první zprávy o revoluci ve Vídni se do našeho městečka dostaly právě po „železné dráze“. Mezi místními obyvateli se brzy začalo mluvit o „konstituci“, která byla chápána jako odstranění daní, zrušení roboty a získání práva volně hospodařit na své půdě. Přírozeným centrem české revoluce se stala Praha. Na památné schůzi ve Svatováclavských lázních byl 11. března roku 1848 zvolen tzv. Svatováclavský výbor, reprezentující českou i německou národnost. Jeho zástupci měli ve Vídni jednat o petici, která požadovala obnovu státoprávního celku zemí Koruny české, všeobecný výkup roboty a zrušení poddanství, zavedení obecní samosprávy, svobodu tisku, shromažďování, náboženského vyznání a podobně. Přestože výsledkem jednání byly jen neurčité a mlhavé sliby vídeňské vlády, byli delegáti při svém návratu oslavováni jako obnovitelé dávných svobod českého národa. Úvaly byly jednou z prvních obcí, která 25. března výboru zaslala dvě „děkovné adresy“. Najdeme na nich podpisy místního rychtáře Václava Hladíka, učitele Antonína Bukwitze, měšťana Františka Herfurta, hradešínského kaplana Karla Würbse i představitelů úvalské židovské obce Jakuba a Bedřicha Gersonových. Jejich zájem o revoluční dění nebyl náhodný, neboť také Židé si od požadovaných změn slibovali tolik toužené získání všech občanských práv a odstranění staleté diskriminace.

10. dubna 1848 vznikl rozšířením Svatováclavského výboru a jeho splnutím s mimořádnou guberniální komisí tzv. Národní výbor, jenž převzal úlohu obou orgánů. Měl se zasadit o to, aby mohly být uvedeny v život konstituční přeměny podle nedávno vydaného kabinetního listu císaře Ferdinanda V. Na Národní výbor se svými peticemi obracela většina obcí na českém venkově, takže ani tentokrát nebyly Úvaly výjimkou. Hlavním bodem tohoto prohlášení byl požadavek na zrušení roboty a poddanství. Národní výbor se však nedočkal dlouhého trvání, protože již 26. června 1848 byl pod záminkou vypuknutí pražských svatodušních bouří vídeňskou vládou zrušen.

Úvaly prožívaly tyto dny vzhledem k nevelké vzdálenosti od české metropole velmi intenzivně. Ihned na počátku svatodušních bouří tudy 13. června na pomoc Praze projížděly národní gardy z Kolína, Kutné Hory, Vysokého Mýta, Chrudimi a Litomyšle. V opačném směru vlaky od Prahy přivážely prchající měšťany i studenty, kteří přinášeli protichůdné zprávy. Tak se 15. června 1848 Úvalští dověděli také o bombardování města vojskem generála Windischgrätze. Tato skutečnost dala podnět k dalším

výpravám ozbrojených dobrovolníků do hlavního města. Následujícího dne začala střelbou Windischgrätzových děl poslední fáze pražské revoluce. Po porážce povstání se dobrovolníci a gardisté z Kolína, Kutné Hory a Chrudimi vraceli domů vlakem, který však byl v Běchovicích vojskem zastaven. Při prohlídce vagonů se vojáci chovali tak neurvale, že došlo k ozbrojenému konfliktu. Někteří gardisté totiž odmítli vydat zbraně, a vojáci reagovali tím, že cestující násilím vyhnali z vlaku. Při tomto zákroku někdo z cestujících vystřelil, takže vojsko zahájilo bezohlednou palbu do vlaku i do lidí. Při nesmyslném masakru bylo nejméně sedm lidí zabito, třiceti raněným se dostalo ošetření na úvalském nádraží.

Navzdory neblahému konci revoluce přinesl rok 1848 Úvalům podobně jako ostatním venkovským obcím řadu důležitých změn. Nápadně se zvýšil význam obecních samospráv, neboť dosavadní panské rychtáře vystřídaly volené obecní rady v čele se starosty. Představitelem obce zůstal nadále až do roku 1861 pokrokově smýšlející Václav Hladík, vykonávající dříve (od roku 1829) funkci rychtáře. Za peněžitou náhradu byly zrušeny tolik nenáviděné robotní povinnosti, a zároveň došlo k faktické likvidaci poddanských svazků. Po staletích tak vlastně zaniklo kolosální lichtenštejnské dominium, a Úvalští již nebyli vázáni podřízeným postavením ke Škvorci jako středisku panství ani ke knížecí rodině jako své neomezené vrchnosti. Kníže Alois Josef II. (+ 1858), stejně jako jeho syn a dědic Jan II. z Lichtenštejna, však zůstávali majiteli většiny pozemků na území bývalého panství i držiteli patronátních práv ke zdejší farnosti, takže obyvatelé městečka k nim nadále vázali tradiční osobní vztah.

Následující léta výrazně zasáhla také do tradičního územně správního uspořádání oblasti. K roku 1850 byl administrativně zrušen historický Kouřimský kraj, který vystřídaly nově založené okresy. Katastr Úval byl tehdy začleněn do okresu Český Brod, jehož součástí byl po dobu následujících sto deseti let.

Nová doba otevřela městečku cestu k rychlému hospodářskému i kulturnímu rozvoji. Již před polovinou 19. století zde můžeme sledovat počátky průmyslové výroby. Na konci 30. let bylo západně od Úval objeveno v poloze „Na Ouvaláku“ naleziště železné rudy, což vzbudilo velké naděje na případný rozvoj těžby v této oblasti. Před rokem 1841 zde byl skutečně Matějem Sieglem založen důl, který v 50. letech převzala nově založená Pažsko – úvalská hornická společnost („Prag – Auwaller Berg & Hütten Gewerkschaft“). Největšího rozmachu dosáhla zdejší důlní činnost kolem roku 1860, kdy zde bylo v provozu osm šachet, v nichž pracovalo asi padesát

horníků. K nejstarším průmyslovým podnikům v Úvalech patřila také cihelna, založená roku 1849 jižně od městečka v nevelké vzdálenosti od dvora Hostína. Později se dostala do majetku vlivné židovské rodiny Rosenbaumů. V rozmezí let 1870 – 1873 byl na jižním okraji Úval vybudován cukrovar, který byl podnikem akciové společnosti, založené místními i okolními zemědělci. S jeho zprovozněním odpadla zdejšími rolníkům povinnost odvážet úrodu řepy do cukrovarů v Liblicích a v Českém Brodě.

Kolem roku 1850 se v Úvalech začíná nápadně rozvíjet také stavební ruch. Nová obytná zástavba vyrůstala zejména podél pražské silnice západně od náměstí, kde se postupně přibližovala k železniční trati. V roce 1854 nechal místní měšťan Antonín Lašman v blízkosti nádraží postavit hostinec, zvaný „Na štacioně“, který díky své výhodné poloze začal brzy konkurovat oběma starším hostincům na rynku. Zvyšující se dopravní provoz na trati i královské silnici si roku 1854 vyžádal založení samostatného Poštovního úřadu, jenž vystřídal starší poštovní stanici, existující zde již v 18. století. Sídlem Poštovního úřadu se až do roku 1891 stala budova nádraží. Teprve s větším časovým odstupem – v roce 1871 – byla založena místní četnická stanice, sídlící tehdy v domě čp. 30 na náměstí. Do jejího velkého obvodu tehdy kromě samotného městečka náležely sousední obce Škvorec, Přišimasy, Hradešín, Doubek, Doubravčice, Masojedy, Třebohostice, Sluštice, Zlatá, Květnice, Dobročovice a Horoušany.

Roku 1865 bylo v Úvalech třikrát do roka povoleno pořádání trhů, jejichž dějištěm se stalo místní náměstí a přilehlé ulice. Velkou oblibu jarmarků dokládá zejména skutečnost, že v 60. letech 19. století zde své zboží nabízelo přibližně padesát prodejců.

Po polovině 19. století rovněž došlo k posílení významu Úval jako střediska církevní správy. V roce 1856 se konečně splnilo dávné přání obyvatel městečka, a při zdejším kostele Zvěstování P. Marie byla se souhlasem tehdejšího ministerstva kultu založena katolická farnost. Tímto krokem se Úvaly společně s Hodovem, Hostínem a samotou Obora oddělily od hradešínské farnosti, jejíž součástí byly sto dvacet let. Jako první úvalský farář byl instalován páter Vojtěch Kratochvíle, který byl 21. dubna roku 1857 slavnostně přivítán nadšenými obyvateli městečka. V Úvalech však nebyla k dispozici farní budova, a proto byl kněz zpočátku nucen přebývat v domě manželů Pečených (čp. 20). Teprve v letech 1858 – 1859 byla nákladem obce a z příspěvku patrona úvalského kostela knížete Jana II. z Lichtenštejna na náměstí na místě Janouškova statku postavena fara, kam byl P. Kratochvíle slavnostně uveden místními měšťany. Po odchodu prvního úvalského duchovního správce do fary ve Stodůlkách

spravoval od roku 1861 Úvaly hradešinský kaplan František Havlíček. Z jeho iniciativy byla v roce 1862 založena místní veřejná knihovna. O další rozvoj tohoto zařízení se výrazně zasloužil druhý úvalský farář František Soukup, který se do městečka přistěhoval v únoru roku 1866. Na jeho počest byl uspořádán ples, přičemž výtěžek ze vstupného byl poukázán na rozšíření knihovny. Páter Soukup zároveň daroval sedmdesát knih z vlastního majetku, takže celkový počet knih brzy dosáhl více než tři sta svazků.

Brzy po roce 1848 začínalo nově nabytých občanských práv využívat také zdejší židovské obyvatelstvo. Roku 1850 byla bývalá vrchnostenská mýtovna, ležící na jihovýchodním okraji městečka, přestavěna na synagogu se židovskou školou. Tímto způsobem vznikla v Úvalech samostatná židovská obec, jejíž představitelé stále aktivněji zasahovali do zdejšího společenského dění. K synagoze byl brzy přistavěn domek pro šamaše (synagogálního sluhu), v roce 1867 došlo z iniciativy židovského živnostníka Antonína Rosenbauma k přestavbě modlitebny v historizujícím pseudorománském slohu.

V roce 1866 zasáhly do dějin Úval události prusko – rakouské války. Po celý červenec a srpen byly ve městečku střídavě ubytovány oddíly rakouských i pruských vojáků v celkovém počtu přes sedm tisíc mužů. V hostinci U bílého lva se dokonce usídlil štáb arcivévody Albrechta Habsburského, na jehož počest zde byl měšťany uspořádán taneční večírek. Náklady na vydržování armády neobyčejně zatížily obecní rozpočet, časté byly také případy rabování obchodů i domácností. Po odchodu vojska byly celkové škody ve městečku vyčísleny na vysokou částku 14 941 zlatých, jež byla obci nahrazena státním erárem. Mnohem horší však byla skutečnost, že v době války byla do Úval zavlečena epidemie cholery, které podlehllo nejméně šestnáct občanů.

Konec tíživého období tzv. bachovského absolutismu v roce 1859 zahájil také v Úvalech období aktivní spolkové činnosti. Jednou z prvních měšťanských organizací tohoto typu byl spolek „Žihadlo“, založený pravděpodobně již v roce 1860 farářem Václavem Kratochvílem a řídicím učitelem Josefem Ballatým. Vzhledem ke skutečnosti, že se o činnosti tohoto spolku dodnes nezachovaly žádné bližší informace, můžeme pouze na základě letmých zpráv v dobových písemných pramenech předpokládat, že jeho hlavní náplní bylo pořádání koncertů, výletů a tanečních zábav. Spolek ukončil svou existenci zřejmě již před rokem 1878, kdy v Úvalech přestal působit řídicí učitel Ballatý.

Takřka současně začala ve městečku působit pevněji neorganizovaná skupina divadelních ochotníků, o jejíž existenci se nejstarší doklady zachovaly z počátku 60. let 19. století. Alois Dostál spojuje počátky zdejšího amatérského divadla s tradicemi inscenovaných nadílek u vánočního stromku, pořádanými od roku 1862 z iniciativy ředitele Pražsko – úvalské hornické společnosti Františka Lva Charbuského v hostinci U nádraží. Teprve po roce 1866 úvalský farář František Soukup založil divadelní kroužek, jehož členy byli zájemci z řad místní mládeže. Představení svým námětem odpovídala především prostému vkusu místních obyvatel, takže nejčastěji se hrály „komediální kusy“ jako „Hluchý podomek“, „Husička z Podháje“, „Rekrutýrka v Kocourkově“ a podobně. Již v šedesátých letech úvalské divadlo hostovalo také v sousedních obcích. Většina představení však byla pořádána tradičně v hostinci U nádraží, v jehož sále měli ochotníci k dispozici jeviště s malovanou oponou a kulisami.

Na počátku 70. let 19. století se do samostatné organizační složky semknuli také úvalští živnostníci, kteří před rokem 1848 spadali pod pravomoc cechovních bratrstev ve Škvorci. Po oficiálním zrušení cechů, souvisejícím s vydáním zákona o živnostenském řádu v roce 1859, přestoupili Úvalští do tamního Živnostenského spolku, ale teprve v roce 1871 založili vlastní organizaci, nazvanou Společenstvo smíšených živností. Jejimi členy se během následujících let stali také drobní podnikatelé z nedalekých Horoušan, Horoušánek, Tuklat a Tlustovous.

V témže roce byl podle pražského vzoru založen zdejší Potravní spolek „Oul“, jehož posláním bylo na základě pravidelných vkladů svépomocí zajišťovat dostatek levných potravin a spotřebního zboží pro své členy i další obyvatele městečka. Spolek rovněž organizoval osvětové přednášky na hospodářské, přírodovědné a vlastivědné téma.

Roku 1874 byl Úvalech z podnětu rolníka Františka Bilanského a tesařského mistra Františka Fialy založen Sbor dobrovolných hasičů. Jeho existencí se mělo předejít nebezpečí požárů, které hrozily městečku s převahou doškových střech a polodřevěné zástavby. Výjimkou v té době nebyly ani požáry polí a lesa, způsobené jiskrami od projíždějících parních lokomotiv. Obec měla pochopitelně velký zájem o úspěšné působení tohoto spolku, a proto již v roce 1874 pro potřeby hasičů zakoupila ruční stříkačku a další potřebné nářadí. Vzhledem ke skutečnosti, že se tento první hasičský sbor neřídil podle žádných stanov, existoval až do roku 1886 ilegálně. Teprve tehdy byl řádně ustanoven nový Sbor dobrovolných hasičů, který na své první valné

hromadě zvolil za velitele Pavla Rosenbauma. O dva roky později byl v Úvalech uspořádán sjezd, na kterém byl zdejší obvod pojmenován „Hasičská župa podlipanská“.

Podobně jako v dalších městech byl roku 1877 v Úvalech založen Okrašlovací a štěpařský spolek, jehož činnost spočívala především ve vysazování veřejné zeleně a šlechtění jejího vzhledu. Z iniciativy Okrašlovacího spolku bylo v roce 1878 náměstí osázeno lípami. Nad kostelem byl o rok později u příležitosti dvacátého pátého výročí sňatku císaře Františka Josefa I s Alžbětou Bavorskou založen hruškový sad. Mezi zakladateli spolku se opět setkáváme s aktivním Františkem Bilanským a mlynářem Karlem Sýkorou, později do jeho vedení vstupují starosta Antonín Chlapec, řídící učitel František Podhola a další významné osobnosti tehdejších Úval.

Společenský život městečka se ve druhé polovině 19. století soustředil především kolem několika slavností, na jejichž pořádání se všechny uvedené spolky aktivně podílely. Kromě slavnostní instalace úvalského faráře Františka Soukupa 13. února roku 1866 a návratu českých korunovačních klenotů do Prahy 29. září 1867, to byly zejména okázalé oslavy výročí členů panovnické rodiny, na nichž Úvalští demonstrovali svoji sounáležitost s monarchií. Ve dnech 23. a 24. dubna 1879 probíhala již zmíněná slavnost výročí sňatku císařských manželů. Na jejím programu byl průvod živnostníků, horníků a úředníků na svátečně osvětleném náměstí, děkovná bohoslužba ve farním kostele a ples v hostinci U nádraží. Podobně probíhala také slavnost u příležitosti sňatku korunního prince Rudolfa se Stefanií Belgickou 30. dubna 1881. V jejím rámci byl posvěcen nový prapor zdejší školní mládeže a otevřen tzv. Rudolfův háj, vysázený Okrašlovacím a štěpařským spolkem na svazích Holé Hostýně na severovýchodním okraji městečka. Rudolfův háj, v roce 1892 doplněný dodnes nezachovalým pavilónem z pražské Jubilejní výstavy, potom společně s nově vysázeným lesíkem u státní silnice začal plnit funkci veřejného parku, který se stal cílem oblíbených nedělních vycházek. Také v této době měli Úvalští možnost uvítat několik vzácných návštěv. V roce 1880 tudy vlakem projížděl samotný císař František Josef I., počátkem května roku 1893 sem za účelem vizitace a udělení svátosti biřmování zavítal pražský arcibiskup František de Paula Schönborn – Buchheim – Wolfstal.

Největší společenskou akcí té doby však byla stavba pomíniku domnělého úvalského rodáka Arnošta z Pardubic. Prvním podnětem k založení monumentu byla příprava oslav pětistého výročí arcibiskupova úmrtí v červnu roku 1864, na níž se kromě Prahy připravovala také města Roudnice nad Labem (místo arcibiskupovy smrti)

a Kladsko (místo arcibiskupova pohřbu). V Úvalech byla uspořádána slavnostní bohoslužba, celebrowaná arcibiskupským vikářem Janem Zvikem, v jejímž rámci byla farářem Františkem Soukupem vyhlášena veřejná sbírka na stavbu pomníku. Členy přípravného výboru se kromě úvalského kněze stali také duchovní správci ze sousedních farností Hradešín a Vyšehořovice, přednosta českobrodského okresu Hugo Nettwal, úvalský starosta Antonín Lašman a někteří významní obyvatelé městečka. Sběrka se uzavřela v roce 1867 shromážděním celkové částky 2 747 zlatých a 82 krejcarů. Jako autor pomníku byl na základě konkurzního řízení vybrán pražský sochař Jindřich Čapek. Stavba arcibiskupova monumentu byla slavnostně zahájena 15. května 1869 na pozemku u železniční trati v blízkosti dvora Hostína, který bezplatně poskytnul kníže Jan II. z Lichtenštejna. Pomník byl odhalen na pětisté páté výročí smrti Arnošta z Pardubic 30. června roku 1869, a za přítomnosti zástupců pražského magistrátu a města Roudnice nad Labem vysvěcen pražským arcibiskupem Bedřichem Josefem, kardinálem Schwarzenbergem.

Poslední čtvrtina 19. a počátek 20. století probíhaly v Úvalech ve znamení nebyvalé stavební aktivity, kterou vyvolal prudký růst počtu obyvatel. Zatímco v roce 1880 žilo ve městečku 991, a o jedenáct let později 1088 lidí, do roku 1901 se tento počet zvýšil takřka o třetinu – na 1 292 obyvatel. Potřebám rostoucí obce samozřejmě již dávno přestala vyhovovat stará farní škola čp. 44 u kostela Zvěstování P. Marie. V roce 1877 do školy docházelo přes sto padesát dětí, což si vyžádalo rozšíření původní jednotřídky na „Obecnou školu dvojtřídní“. Pro účely vyučování tak bylo nutné pronajmout náhradní prostory v hostinci U bílého lva. Teprve 12. června roku 1884 byla v severovýchodním koutě náměstí slavnostním položením základního kamene zahájena stavba nové školní budovy, která proběhla v rekordně krátkém čase necelých tří měsíců. Slavnostní vysvěcení školy, budované pod dohledem polenského stavitele Tomáše Molka, se konalo 31. srpna 1884 společně s instalací nového úvalského faráře Františka Holady. Větší prostory v nové školní budově umožnily vzápětí založení třetí třídy. Bývalá stará škola u kostela se od roku 1877 stala sídlem obecního úřadu. V souvislosti se stále narůstajícím počtem žáků se však brzy ukázalo, že teprve nedávno dokončená budova přestává svými rozměry dostačovat potřebám výuky. Po několika předchozích jednáních rozhodla v lednu roku 1910 místní školní rada o zřízení koedukační měšťanské školy v Úvalech. Z tohoto důvodu byl lounský architekt Otakar Polák pověřen vypracováním projektu na novou budovu, jejíž stavba byla na základě výběrového řízení zadána staviteli Františku Troníčkoví. V rozmezí let 1911 – 1912

tedy v severovýchodní části náměstí vyrostla nová neorenesanční budova, která se stala jednou z dominant města. Své útočiště zde vedle obecné a měšťanské školy brzy našla také dvoutřídní Živnostenská škola pokračovací, založená v roce 1911 z podnětu místního živnostenského společenstva.

20. března roku 1897 byla založena zdejší Občanská záložna, která se tak stala prvním finančním ústavem ve městě. Jejími zakladateli byli jak někteří obyvatelé Úval, tak bohatí sedláci z okolních vesnic. Činnost záložny, sídlící ve vlastním domě čp. 18 na náměstí, byla zahájena mší a promluvou faráře Vojtěcha Šrámka.

V posledním desetiletí 19. století přibýly městečku také další veřejné stavby, jejichž vznik byl podnícen zdejším obecním úřadem. V letech 1893 – 1894 byl na východním okraji Úval zřízen nový hřbitov, který funkčně nahradil nevyhovující středověké pohřebiště u kostela Zvěstování P. Marie. Roku 1896 byla na náměstí zřízena obecní studně, umožňující dodávku pitné vody do domácností ve středu města. V osmdesátých letech byla zahájena stavba několika nových silnic, které na rozdíl od původních úvozových cest umožnily kvalitní spojení Úval se sousedními obcemi. V letech 1882 – 1884 byla vybudována silnice do Hostína a Škvorce, roku 1883 silnice do Tlustovous, a v letech 1897 a 1900 silnice do Dobročovic a Přišimas. Velké problémy způsobila městu povodeň 16. června roku 1889, při níž potok Výmola kromě jiných budov těžce poškodil Hořejší, Dolejší i Hodovský mlýn.

Kolem roku 1905 byly západně od železniční trati založeny nové obytné čtvrti, zvané Na Petříně a Na Vinohradech, kde neobyčejně rychle postupovala výstavba rodinných domů. Nebylo výjimkou, že během jediného roku zde vyrostlo až kolem dvaceti budov, které často náleží mezi kvalitní ukázky historizující a secesní architektury. Rozsah zastavěné plochy Úval tak vzrostl do přibližně dvojnásobné rozlohy. Dominantou této části města se stal výstavný hotel „Křovák“, nazývaný podle pozdějších majitelů „Smetana“ či „Budka“. Charakteru nových čtvrtí se svým vzhledem přizpůsobilo také zdejší nádraží, které v roce 1913 získalo novou secesní budovu.

Růst počtu obyvatel na přelomu 19. a 20. století vyvolal také vznik několika dalších spolků a zájmových organizací. Roku 1885 byl řídícím učitelem Františkem Podholou založen Zpěvácký spolek „Smetana“, jehož členy se stali především železniční a cukrovarští úředníci. Toto seskupení volně navazovalo na zaniklý spolek „Žihadlo“, a do okruhu své působnosti pojalo také některé členy ochotnického kroužku. Spolek se ke zkouškám scházel v prostorách Mickova hostince U klíče (bývalá Hořejší hospoda čp. 19), a zaměřoval se na pořádání pravidelných hudebních večírků. Od roku

1887 se soustavněji věnoval sborovému zpěvu, a do svých řad začal přijímat ženy. Největší aktivity spolek dosáhl v letech 1894 – 1906, kdy se sbormistrem stal učitel Bohumil Čeněk.

Poněkud kuriózní zájmovou organizací byl nepochybně tzv. Spolek koupelny, založený podle britských vzorů v červenci roku 1894 okruhem přátel zdejšího faráře Vojtěcha Šrámka. Členy této původně uzavřené společnosti byli přední úředníci a měšťané. Spolek, který měl před rokem 1900 již více než devadesát členů, se scházel v jakési lázni (pravděpodobně sauně), postavené ze společných příspěvků na farní zahradě.

Rokem 1907 se v Úvalech datuje založení místní organizace Tělocvičné jednoty „Sokol“, u jejíhož zrodu stál poštmistr František Kaplan s Janem Ešnerem a Aloisem Procházkou. Nadšení prvních členů Jednoty dokazuje skutečnost, že již v témže roce se šestnáct jejích zástupců zúčastnilo V. všesokolského sletu v Praze. Roku 1909 byl při úvalském Sokole založen ženský odbor. Již od počátku byla řada členů Jednoty současně činná ve Zpěváckém spolku „Smetana“, a proto se po určitou dobu dokonce uvažovalo o sloučení těchto organizací. Úspěšnému rozvoji Sokola před první světovou válkou bránila zejména skutečnost, že až do počátku 20. let 20. století neměl k dispozici vlastní budovu.

Pouze o dva roky později byla v Úvalech založena Dělnická tělocvičná jednota „Rovnost“, která se k jednáním scházela v hostinci Josefíny Peterkové na Vinohradech. Již od roku 1909 se Jednota věnovala pořádání akademií, divadelních představení a přednášek. Roku 1912 uspořádala první veřejné cvičení, kterého se zúčastnilo tři tisíce lidí.

Zvýšený zájem obyvatel Úval o politické dění se v roce 1904 projevil založením místní organizace Strany národně sociální, která se stala první ryze politicky orientovanou skupinou ve městě. Její předchůdkyní byla Občanská vzdělávací a podpůrná jednota „Havlíček“ pro Úvaly a okolí, založená 1. listopadu roku 1903, která měla kolem třiceti členů. Prvním zdejším předsedou strany se stal Alois Procházka, jenž se společně s dalšími členy již v roce 1905 dočkal pronásledování rakouskými státními úřady. Strana národně sociální v Úvalech ziniciovala založení Sokola, a v obecních volbách roku 1909 získala plných šest mandátů. O přízeň voličů národní socialisté soupeřili s Československou stranou sociálně demokratickou dělnickou, působící zde od roku 1907.

Na přelomu 19. a 20. století můžeme ve městě pozorovat další změny charakteru průmyslové výroby. Roku 1871 byly z důvodu vyčerpání ložisek a zaplavení šachet spodní vodou zavřeny zdejší doly na železnou rudu, avšak již v roce 1878 byl pod Hodovem založen důl na těžbu hlinek a sušárna barviv, které byly v majetku Roberta a Zdeňka Wimrových. V roce 1882 důl a továrnu na barviva koupil libeňský podnikatel Josef Klein, těžící zde až do roku 1892. Poté byl podnik na zpracování hlinek zrušen, a k jeho obnově již nikdy nedošlo.

Největším průmyslovým podnikem ve městě zůstával cukrovar, který přešel z držení původní akciové společnosti do majetku pražského podnikatele Viktora Riedla z Riedelsteinu. V roce 1916 tento podnik na dlouhou dobu získala společnost Pečecká rafinerie cukru. Před rokem 1914 začínalo v Úvalech vznikat ještě několik nových průmyslových podniků, ale jejich činnost v samém zárodku přerušila první světová válka.

Důsledky tohoto válečného konfliktu ovšem dopadly na celé město. Již v červenci 1914 byla v Úvalech ustanovena strážní služba u železničního mostu a viaduktu, zajišťovaná původně jednadvacátým pěším plukem z Čáslavi a později druhým domobraneckým plukem z Mladé Boleslavi. Po roce 1915 byl ostrahou železnice pověřen oddíl domobrany, zvaný „Úvalská stráž“, jehož členové pocházeli především z oblasti Českobrodsko.

Mobilizační rozkaz císaře Františka Josefa I., vyhlášený 26. července 1914, zapříčinil odchod všech zdejších branců na srbskou, italskou a ruskou frontu. Z Úval celkem narukovalo 521 mužů, přičemž devatenáct z nich padlo, a sedm zůstalo nezvěstných. Rovněž obyvatelstvo, které zůstalo, trpělo v době války nedostatkem základních materiálních prostředků, který umocnilo zavedení přidělového systému. Odvodem většiny práceschopných mužů do války se také velmi zkomplikovala situace v zemědělství, průmyslových podnicích i v drobných živnostech. Zajištění jejich chodu zůstalo po dobu čtyř let na bedrech žen, nedospělých synů, či starců na penzi. Vzrůstající nenávist k umírající monarchii prohloubilo nucené omezení veškeré spolkové činnosti i násilné zrekvírování tří zvonů z věže kostela Zvěstování P. Marie v listopadu 1916 a v lednu 1918. Po čtyřletém utrpení však konečně přišel vytoužený rozpad Rakouska – Uherska, který také obyvatelům našeho města otevřel cestu k životu v novém demokratickém státě.

Ve svobodné republice

První ověřené zprávy o revolučních událostech roku 1918, souvisejících se vznikem samostatné Československé republiky, se obyvatelům Úval donesly jako obvykle po železniční trati. V dopoledních hodinách 28. října tudy začaly projíždět první ozdobené vlaky s nápisy „Ať žije ČSR !“. Cestující z Prahy přinášeli nadšené zprávy o převzetí Obilního ústavu, místodržitelství a dalších hlavních úřadů Národním výborem, v jehož čele stáli politici Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, František Soukup a Vavro Šrobár. V Úvalech propuklo radostné nadšení, při němž občané vyšli do ulic a začali z úředních budov strhávat státní znaky s císařským orlem. Starosta František Kaplan však brzy vyjádřil obavy, že by revoluční vřava mohla přerůst v nekontrolovatelné výtržnosti, a proto společně se členy obecního zastupitelstva vyzval Tělocvičnou jednotu Sokol o pomoc při dohledu na dodržování pořádku.

Od listopadu do prvních měsíců roku 1919 se z války postupně začínali vracet úvalští muži, z nichž mnozí se stali členy cizineckých legií. Prvním legionářem, jenž se do města vrátil na začátku ledna, byl František Budka. Již 1. listopadu 1918 se zde shromáždily tři stovky vojáků, kteří se slavnostně přihlásili pod prapory branné moci mladé Československé republiky. O deset dní později byla za velké účasti věřících v kostele Zvěstování P. Marie farářem Aloisem Dostálem sloužena děkovaná bohoslužba. Řada úvalských občanů se 21. prosince 1918 zúčastnila také přivítání prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka v Praze. Ve slavnostním duchu probíhalo také vysazení Lípy svobody před zdejší školou, které se konalo 13. dubna roku 1919.

První měsíce a roky nového státu však rozhodně nebyly idylickým obdobím. Hospodářský úpadek v předcházejících válečných letech se projevil kritickým nedostatkem potravin a spotřebního zboží, který ještě umocnily četné „nákupní výlety“ Pražanů, podnikané do širokého okolí hlavního města. 5. ledna 1919 se v Nedvěďově hostinci na Vinohradech (čp. 197) konala veřejná schůze, na níž úvalské ženy vyvolaly protest proti nedostatečnému zásobování. Od toho zbýval jen krok k otevřeným demonstracím proti drahotě, které na jaře roku 1919 postihly také naše město.

Zvýšený zájem o politické dění se projevil především při volbách do obecního zastupitelstva v polovině června 1919, jichž se kromě obou předválečných stran (národních socialistů a sociálních demokratů) zúčastnily ještě další dvě strany – Národní demokracie a Republikánská strana československého venkova. V rozporu s celostátním

průměrem, v němž vedli sociální demokraté, zvítězila v Úvalech s počtem devíti mandátů Československá strana socialistická. Teprve po ní se sedmi mandáty následovala Sociální demokracie a se třemi mandáty Národní demokracie. Překvapivě poslední místo s pouhými sto padesáti devíti voliči obsadili agráři, reprezentovaní Republikánskou stranou československého venkova, která se jinak na Českobrodsku a především na sousedním Kouřimsku začínala těšit mimořádné oblibě.

Již v prvním roce existence Československé republiky můžeme v Úvalech pozorovat poněkud vypjaté manifestace národních zájmů, spojené s odstraňováním skutečných i domnělých symbolů bývalé habsburské nadvlády. V červnu 1919 byl někdejší Rudolfův háj přejmenován na háj Masarykův, rovněž lesík u státní silnice, vysázený před časem místním Okrašlovacím spolkem, získal honosný název „Háj legionářů“. Terčem „pokrokově“ smýšlejících občanů se současně stala barokní socha sv. Jana Nepomuckého na náměstí, mylně považovaná za symbol démonizované pobělohorské rekatolizace. Před barbarským zničením památku zachránil všeobecně respektovaný P. Alois Dostál, který prosadil její přestěhování na tolerované místo u zdejšího kostela.

V této společenské atmosféře se projevil všeobecný odklon od katolické církve, která až dosud měla v Úvalech takřka neomezené postavení. Na rozdíl od ní zde postupně roste obliba církví protestantských. Již od roku 1904 ve městě působil sbor Jednoty českobratrské. Na počátku roku 1920 takřka dvě stovky zdejších katolíků konvertovaly k Českobratrské církvi evangelické, takže mateřský sbor ve Škvorci zde v červenci 1924 mohl založit kazatelskou stanici. V roce 1920 získala v Úvalech své první příznivce také Církev československá, jejíž středisko se původně nacházelo v Českém Brodě a později ve Škvorci.

Po vzniku republiky lze také u potomků místních židovských rodin pozorovat zřetelné ochlazení zájmu o víru jejich předků. Tento sekularizační trend se v Úvalech rozvinul na přelomu 19. a 20. století, kdy byl vyvolán snahou ambiciózních židovských podnikatelů splynout se zdejší občanskou společností. Mladší generace již přestaly být vzdělávány v judaismu, rodiny pravidelně nenavštěvovaly ani bohoslužby. Synagoga, stojící od roku 1850 u mostu přes Výmolu, přestala sloužit svému účelu, a v roce 1925 byla dokonce v souvislosti s úpravou Žižkovy ulice zbořena.

Na rozdíl od církví se mnohem většímu zájmu veřejnosti těšily nejrůznější spolky a zájmové organizace, jejichž činnost znovu ožila po skončení první světové války. Tělocvičná jednota Sokol v roce 1919 koupila Mašínův hostinec (čp. 164) na

náměstí, jehož stodolu nechala přestavět na víceúčelový sál, využívaný také dalšími spolky. Pozemek, ležící přímo za novou „Sokolnou“, Jednota upravila na hřiště a letní cvičiště. Roku 1927 Sokol zřídil veřejné koupaliště u cukrovarského rybníka.

Bouřlivý vývoj prožívala Dělnická tělovýchovná jednota Rovnost, která se v roce 1922 rozštěpila na dvě samostatné složky. Roku 1926 Jednota z iniciativy starosty Josefa Krampery svépomocí upravila letní cvičiště na západním okraji města, kde byl postaven pavilón s oblíbenou lesní restaurací. V režii Rovnosti bylo také nejstarší úvalské kino LIDO - BIO, umístěné v hostinci U nádraží, jehož provoz byl zahájen 29. července 1923 promítáním filmu „Vládkyně Nilu“.

Mimořádný zájem Úvalských o tělovýchovnou činnost dokládá skutečnost, že v březnu 1919 byl založen zdejší Sportovní klub, který měl již ve 20. letech fotbalový, tenisový a volejbalový odbor. K jednáním se Sportovní klub scházel v hotelu „Smetana“, již po sedmi měsících trvání měl k dispozici hřiště, zřízené na obecním pozemku v Pařezině. 14. dubna 1923 klub jako svůj další odbor přijal také místní kraoužek šachistů. V roce 1930 byl založen další úvalský sportovní klub Slovan.

Rokem 1919 se datuje založení místní skautské organizace, jejímiž prvními vůdci byli Josef Masák, Oldřich Bohuslav a Antonín Jelínek. Po krátkém přerušení činnosti v letech 1923 – 1924 skauti znovu zahájili svoji aktivitu. Společně s českobrodskou organizací se podíleli na přípravě oblíbených letních táborů v Posázaví a na Černokostecku.

Na počátku 20. let můžeme také pozorovat neúspěšné pokusy o sdružení zdejších divadelních ochotníků do jednotného spolku. Roku 1921 ochotníci v rámci tzv. Štolbova okrsku žádali obec o přidělení pozemku ke stavbě divadla, o pět let později byl založen Studentský spolek, k jehož náplni patřilo také pořádání úspěšných divadelních představení.

Pestrou plejádou prvorepublikových zájmových organizací v Úvalech uzavírá Včelařský spolek, jehož sídlo sem bylo po roce 1918 z podnětu dr. Golumbiovského přeneseno ze Škvorce, Národní střelecká jednota s Lovecko – kynologickým klubem, založené v roce 1928, a Spolek zahrádkářů, který vznikl v roce 1935..

V souvislosti s překonáním poválečných potíží a zahájení dynamického vzestupu státního hospodářství nastaly ve 20. letech také v Úvalech časy radostného a rychlého rozvoje. Možnosti k zahájení nové, a dosud největší stavební a podnikatelské aktivity v dějinách města otevřelo vyhlášení pozemkové reformy v letech 1919 – 1920. V jejím důsledku byl na Českobrodsku postupně zkonfiskován veškerý nemovitý majetek

knížete Jana II. z Lichtenštejna, jehož součástí byla také většina pozemků v bezprostředním okolí Úval. Z bývalých vrchnostenských dvorů Hostína a Hodova se staly tzv. zbytkové velkostatky, o jejichž získání usilovala obec. Tento záměr se však u zástupců většiny politických stran nedočkal žádné podpory, a proto byl uvedený majetek přidělen jiným zájemcům. Statek Hodov získal bývalý lichtenštejnský nájemce Oldřich Prokůpek. Dvůr Hostín, dříve pronajatý Pavlu Rosenbaumovi, byl postoupen manželům Bradáčovým z Kostelce nad Černými lesy. Z knížecího majetku tak byly městu poskytnuty pouze pozemky podél státní silnice na západní straně katastru. V Úvalech byla mimořádná poptávka po stavebních parcelách, kterou vyvolal pokračující růst počtu obyvatel. V roce 1921 zde žilo 2 352, o devět let později již 4 347 lidí. Roku 1920 ve městě zahájilo svou činnost Stavební družstvo Budoucnost, z něhož se po několika měsících trvání (8. prosince 1920) z důvodu politických rozporů mezi členy odštěpilo Stavební družstvo Domovina. S jejich přičiněním vyrostla na západním okraji Úval řada nových ulic, čímž se zde více než trojnásobně zvětšila předválečná rozloha zastavěné plochy. Stavební aktivita ve městě se neomezila pouze na zřizování nových rodinných domů, ale v podobě nejrůznějších úprav ovlivnila také podobu mnoha starších budov. Z urbanistického hlediska však obec získala značně nevyvážený ráz. Na jedné straně leželo v podstatě izolované historické jádro s nedostatečně velkým náměstím, na straně druhé se rozkládala veliká obytná čtvrť s převahou menších rodinných domů a vilek. Obě tyto části oddělovala železniční trať s frekventovaným silničním přejezdem. Neříznivou situaci se pokoušelo řešit několik megalomansky pojatých architektonických studií, z nichž se ale žádná nedočkala plné realizace. Novým centrem města se mělo stát rozlehlé náměstí Svobody uprostřed obytné čtvrti. Vybudováním nadjezdu u železniční trati měla být vyřešena komplikovaná dopravní situace, která se s rozšířením automobilů a nárůstem počtu vlakových spojů začala stávat neúnosnou. Ve 20. letech zde došlo k několika tragickým nehodám, což roku 1924 urychlilo rozhodnutí o stavbě podchodu pod trať.

V průběhu roku 1921 představitelé obce podnikli marný boj s tzv. Komisí pro revizi jmen místních, která bezohledně prosadila změnu názvu města z tradičního a obecně vžitého tvaru „Ouvaly“ na dnes užívanou podobu „Úvaly“. Poněkud nesmyslné úřední rozhodnutí nezvrátily ani rozhořčené dopisy a petice občanů.

V období po první světové válce se znovu otevřel problém budoucího vývoje úvalské školy. V květnu 1919 zemská rada oficiálně povolila vedle provozu Obecné školy také zřízení Měšťanské školy chlapecké, kterou směla navštěvovat také děvčata,

avšak jejich počet nesměl přesáhnout jednu třetinu počtu chlapců. V červnu 1925 byla tato instituce změněna na Měšťanskou školu smíšenou. Stále rostoucímu počtu žáků však opět přestávaly vyhovovat školní budovy na náměstí, a proto byla od roku 1928 soustavně projednávána stavba nové, moderně vybavené školy na území nových obytných čtvrtí v severozápadní části města. Zdlouhavá jednání pokračovala ještě ve 30. letech, kdy bylo dokonce vybráno staveniště na plánovaném náměstí Svobody a vypracován architektonický projekt.

Zajímavé je také pozorovat růst zdejší občanské vybavenosti. V roce 1922 byla provedena nákladná elektrizace města, na níž poskytla půjčku městská spořitelna v Českém Brodě. Zájem občanů o zavedení této technické vymoženosti byl poměrně velký, takže již na Štědrý den 1922 se za okny úvalských domácností rozsvítily první elektrické žárovky. Běžně užívaným zařízením se vedle telegrafu (od roku 1902) stával telefon, který byl do města zaveden v roce 1917. Roku 1929 již bylo v Úvalech a přilehlých obcích v provozu dvacet sedm soukromých a podnikových telefonních linek. Velkou popularitu získalo rozhlasové vysílání, zahájené v Československu v roce 1923. Jeho příjem na Českobrodsku usnadnilo v roce 1931 zprovoznění vysílače v Liblicích. V té době bylo v Úvalech téměř 350 rozhlasových přijímačů, z čehož vyplývá, že rádio bylo k dispozici téměř v každé druhé domácnosti. Dopravní obslužnost města, ležícího na frekventované železniční trati a státní silnici se roku 1921 ještě zlepšila zavedením pravidelné autobusové linky Úvaly – Škvorec – Říčany. V roce 1929 byl vybudován veřejný vodovodní řád.

Hospodářská prosperita Úval se projevila také vznikem dalších peněžních ústavů. K původní Občanské záložně přibyla roku 1920 pobočka Městské spořitelny v Českém Brodě, a v roce 1928 Živnostenská záložna. Od 20. let zde působila také pobočka českobrodské Okresní záložny hospodářské.

V období po první světové válce se také začínala zlepšovat úroveň zdejšího zdravotnictví. Přestože praktičtí lékaři v Úvalech působili již od poloviny 19. století, stala se prvním specializovaným zařízením teprve Zubotechnická ordinace Anny Janebové, založená v roce 1926. Nejstarší lékárna ve městě byla založena roku 1920 Karlem Havlíčkem. Poklidnou hladinu místních maloměstských poměrů rozvířil případ slovenské „lékařky“ Vilmy Loučeňové, vydávající se za doktorku medicíny, která až do svého zatčení v lednu 1924 podávala místním občanům vlastnoručně vyrobené „zázračné“ lektvary.

Zvláštní pozornost si zaslouží vývoj zdejšího průmyslu. Ihned na počátku 20. let vzniklo v Úvalech několik velkých podniků, jejichž založení bylo většinou plánováno již před vypuknutím první světové války. V dubnu roku 1919 získaly Škodovy závody v Plzni povolení k obnově rudných dolů na Ouvaláku, a už na začátku června zde zahájily těžbu. Veškeré naděje na vzkříšení důlní činnosti však byly marné. Ložiska železné rudy se projevila jako velmi nekvalitní, a proto byly veškeré pokusy o těžbu brzy zastaveny.

Rokem 1920 se datuje zprovoznění velkokapacitního skladu ropných produktů, vybudovaného pražskou firmou V. Holan v blízkosti železniční trati na severozápadním okraji města. V jeho bezprostředním sousedství vzápětí vyrostly čtyři další továrny, čímž byl položen základ jakési úvalské „průmyslové zóně“. Vesměs se jednalo o výrobní provozy firem, jejichž ústředí sídlilo v Praze. Pravděpodobně největšího významu dosáhla Kubínova továrna na umělé tuky a sladové výtažky „VEGA“, která se po rozšíření v roce 1925 stala jedním z nejmodernějších potravinářských podniků v Čechách. V letech 1921 – 1922 byla postavena sousední továrna na zpracování ropných produktů „Petrolea“, jejíž majitelkou byla pražská akciová společnost, založená Františkem Uhlíkem. Nedaleko vyrostla továrna na zpracování dřeva, náležející pražskému podnikateli Antonínu Frešlovi, a kosmetická továrna „Cléo“, jejímž majitelem byl Otakar Janoušek.

Na opačné straně města mezi železniční tratí a státní silnicí do Českého Brodu byl v roce 1921 byl zdejším podnikatelem Janem Netušilem vybudován dřevozpracující závod s parní pilou a strojním kolářstvím. S velkými potížemi, způsobenými konkurenčním bojem v potravinářském průmyslu, se ve 20. letech potýkal sousední cukrovar. Roku 1929 tento podnik, spravovaný firmou "Pečecké rafinerie cukru", zkrachoval, a jeho majetek převzala k likvidaci banka Union. K větším úvalským podnikům patřilo také zahradnictví Františka Hlávky, založené v roce 1921 na pozemcích, získaných při parcelaci hostínského dvora.

Přestože tehdejší Úvaly nabízely svým obyvatelům poměrně dobré pracovní příležitosti, stalo se zejména díky poloze města na trati zcela běžným jevem dojíždění do zaměstnání. V roce 1930 denně jezdilo za prací do Prahy 1 046 lidí, velký počet osob měl zaměstnání také v Českém Brodě. Mimo Úvaly pracovali kromě některých dělnických profesí především úředníci a zaměstnanci ve službách. Již v této době město začíná být nazýváno „noclehárnou Prahy“. Díky možnosti dojíždění se zde poněkud zmírnil dopad světové hospodářské krize. Míra nezaměstnanosti dosáhla svého vrcholu

v zimě roku 1933, kdy bylo ve městě registrováno pouze 242 osob bez práce. Přesto byly v Úvalech úspěšně pořádány charitativní sbírky potravin a oblečení.

V průběhu 20. a 30. let se postupně pod vlivem společenské atmosféry v tehdejší Československu začínala měnit politická orientace zdejších obyvatel. Druhých voleb do obecního zastupitelstva v září 1922 se zúčastnil podstatně větší počet politických stran a seskupení. Na prvním místě se v souladu s celkovou situací v zemi s devíti mandáty umístila koalice Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu s Československou národní demokracií. Druhé místo obsadili národní socialisté, třetí sociální demokraté. Na čtvrtém místě byla Československá živnostensko – obchodnická strana středostavovská, na pátém Komunistická strana Československa. S nižším počtem hlasů se voleb zúčastnili také legionáři a váleční poškození, lidovci a nezávislí. V dalších obecních volbách v říjnu 1926 zvítězila s osmi mandáty Československá strana národně socialistická. Po ní následovala Československá sociálně demokratická strana. Už na třetím pořadí se umístili komunisté. Teprve na dalších místech skončili agráři (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu), národní demokraté, živnostníci, lidovci a Národní strana práce.

V duchu ideí Československé republiky se odvíjel také kulturní život Úval ve 20. a 30. letech 20. století. Důležitým společenským počinem byla stavba pomníku obětem první světové války, k níž dala podnět skupina občanů v čele s J. Poupou. Po vzoru ostatních měst byla 20. září 1921 uspořádána přípravná schůze za účasti zástupců místních spolků a politických organizací. Následně byla vyhlášena sbírka finančních prostředků, která skončila na počátku roku 1923. Zhotovením pomníku, navrženého pardubickým stavitelem Zahálkou, byla pověřena firma Aloise Formánka z Českého Brodu. Slavnostní odhalení se na úvalském náměstí uskutečnilo 1. listopadu 1924 za účasti zástupců města, legionářů, válečných poškozených a velkého počtu místních obyvatel. Pravidelné veřejné oslavy doprovázely také různá výročí, mezi nimiž bylo nejoblíbenější vyhlášení samostatné republiky, upálení Mistra Jana Husa a podobně.

Také v této době zavítaly do Úval některé významné návštěvy. V květnu 1919 zde byla slavnostně přijata početná bulharská delegace, jejíž studijní pobyt, zaměřený na seznámení s československým hospodářstvím, byl představiteli obce chápán jako výraz tradiční „slovanské vzájemnosti“. 28. října 1936 tudy při své cestě do Prahy projížděl rumunský král Carol II. z Hohenzollernu, který byl jako poněkud exotický host uvítán úvalskými občany. V průběhu roku 1919 měli zdejší obyvatelé možnost několikrát spatřit všeobecně oblíbeného prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka, jenž do

okolí Úval zavítal při svých projížďkách na koni. Tehdy totiž nedaleký zámek v Kolodějích, zkonfiskovaný knížeti Janovi II. z Lichtenštejna, sloužil jako prezidentovo letní sídlo. Masaryk však k této rezidenci nezískal hlubší vztah, takže již v roce 1921 Koloděje nahradil zámek v Lánech u Kladna.

Vzhledem k blízkosti Prahy se okolí Úval již od konce 19. století stávalo vyhledávanou rekreační oblastí. Zvláště obce, ležící v lesnaté krajině západně a jižně od města, se postupně stávaly atraktivní lokalitou pro zařízení módního „letního bytu“. Toto poslání Úvalska zdůraznilo v roce 1874 založení sousedních Klánovic, sloužících jako letovisko zámožných pražských rodin. Obliba tohoto místa dosáhla svého vrcholu ve 20. a 30. letech 20. století, kdy zde byly postaveny lázeňské budovy s koupalištěm, golfem a tenisovými kurty. Přestože Úvaly nemohly svou méně atraktivní polohou soupeřit s Klánovicemi, ani jim se nevyhnula vlna zájmu Pražanů o prázdninové pobyty. Na návštěvy výletníků se brzy zaměřily služby místních hostinců, řada pražských rodin si v okrajových částech města postavila rekreační domky.

V této souvislosti je pochopitelné, že v našem městě trávily chvíle odpočinku také některé významné osobnosti českého veřejného života. Do paměti obyvatel města se ve 20. a 30. letech zapsal zejména několikaletý pobyt spisovatelů Josefa Kožíška (1861 – 1933) a Jana Václava Svobody, tvořícího pod pseudonymem Jan Václav z Finberka. V roce 1923 pobýval v hostinci U bílého lva spisovatel Stanislav Neumann, kterého zde navštívil známý rakouský básník Hugo „Sonka“ Sonnenschein.

Nejnámější a nejoblíbenější kulturní osobností Úval však v této době zůstal místní katolický farář Alois Dostál (1858 – 1936), který byl ve své době velmi uznávaným autorem historických románů, povídek i divadelních her. Dostálovým dílem je také nejstarší souborné zpracování dějin města, vydané v roce 1914.

Od okupace k šedi „šťastných zítřků“

Na konci 30. let 20. století již začínalo být zřejmé, že z mračen, stahujících se nad politicky rozháranou Evropou brzy udeří blesk v podobě nového válečného konfliktu. Obavy z rozpínavosti fašistického Německa a odhodlání bránit svobodnou Československou republiku se v Úvalech plně projeví už při pořádání prvomájových oslav v roce 1938, kdy občané veřejně vyjádřili podporu prezidentovi Edvardu

Benešovi. 20. května 1938 byla v souvislosti s nepokoji v pohraničí, vyvolanými sudetoněmeckým obyvatelstvem, a přesuny německých vojsk v blízkosti československých hranic vyhlášena částečná mobilizace. Po dalším vyhrocení mezinárodních vztahů v září 1938 byla vláda nucena vyhlásit mobilizaci všeobecnou. 29. září 1938 však bylo na konferenci v Mnichově rozhodnuto postoupit československé pohraničí Německu.

V českém vnitrozemí panovala neobyčejně sklíčená atmosféra, kterou ještě umocnil příjezd mnoha uprchlíků z pohraničních oblastí. Poté, co mnichovský verdikt zpečetil osud Československé republiky, nebránilo již nic uskutečnit Hitlerovu Německu plán na obsazení zbytku státu. 15. března 1939 vstoupilo také do Úval německé vojsko, které doslova formou koloniálního zřízení ovládlo veškerou správu obce. Již 20. dubna 1939 byly v Úvalech u příležitosti narozenin Adolfa Hitlera poprvé vyvěšeny vlajky s hákovým křížem. Brzy se také dostavily problémy ekonomického rázu – zvýšení cen, nedostatek základního spotřebního zboží a zavedení potravinových lístků. Postupně byla omezena, a později úplně zakázána činnost některých spolků a zájmových organizací. Od roku 1942 byly celé ročníky místní mládeže nuceně nasazovány na práci do Německa.

Také zde byly zahájeny ostré perzekuce vůči obyvatelstvu židovského původu. Od března 1939 bylo Židům odnímáno právo provozovat své živnosti, a zakazována jim jakákoliv činnost ve veřejném a společenském životě. Od roku 1940 nesměly jejich děti navštěvovat školy, od září 1941 musely všechny osoby židovského původu nosit označení v podobě žluté hvězdy. V roce 1942 proběhla deportace dvaceti tří členů místních židovských rodin do vyhlazovacích koncentračních táborů. Kromě řady dalších občanů postihnul tento smutný osud také rodinu jednoho z nejvlivnějších místních podnikatelů Pavla Rosenbauma.

Od září 1939 se také rozběhlo zatýkání zdejších obyvatel, podezřelých z aktivit „proti Říši“. Výjimkou nebylo ani odsouzení k trestu smrti. V červenci 1942 byl v souvislosti s vyšetřováním atentátu na Reinharda Heydricha popraven úvalský občan Vladimír Jankovský.

Okupačními úřady byla výrazně omezena také pravomoc místní samosprávy. 17. března 1943 Zemský úřad v Praze rozpustil obecní zastupitelstvo, na jehož místo Okresní úřad v Českém Brodě jmenoval pětičlennou správní komisi.

Pro potřeby německé armády byla v září 1939 zabrána budova Měšťanské školy, takže všichni žáci se museli při vyučování střídat ve stísněných prostorách staré školy

Obecné. Cenzurovány byly veškeré učebnice a školní pomůcky, došlo též k zavedení povinné výuky němčiny. V březnu 1941 byly pro vojenské účely zabráný obě školní budovy, takže vyučování muselo probíhat ve Škvorci a v úvalském hostinci U Srazilů na Slovanech. Teprve v červnu 1941 byla značně poškozená budova uvolněna. V říjnu 1944 byly zabráný dvě učebny pro výuku německých žáků.

Nastalá situace znovu otevřela diskusi o plánované stavbě nové školní budovy, pro kterou již řadu let existovaly vypracované projekty. Po několika jednáních však přípravy k realizaci novostavby zastavil výnos Ministerstva školství a osvěty z dubna 1940, podle něhož byly v protektorátu Čechy a Morava zakázány jakékoliv úpravy českých škol.

Neznamená to ovšem, že se v době okupace ve městě zastavila jakákoliv stavební činnost. V roce 1939 bylo jednáno o stavbě radnice na místě domů čp. 16 a 17, o rok později byly zřízeny protiletectké kryty, v září 1940 došlo k zahájení stavby nového koupaliště pod Holou Hostýní. Na stavbě koupaliště byla stanovena pracovní povinnost pro všechny zdejší muže ve věku 18 – 60 let v délce osmačtyřiceti hodin.

Mezi úvalskými občany sílil odpor vůči okupační správě. Již roku 1939 zde vznikla odbojová skupina, zapojená ve vojenské organizaci „Obrana národa“. Od roku 1942 byl ve městě tajně rozšiřován ilegální časopis „Boj“. Distribuci levicově orientovaného ilegálního tisku se na celém území českobrodského okresu v letech 1939 - 1940 intenzivně věnovala úvalská švadlena Božena Šimečková, zapojená do odbojové skupiny komunistů. Ve městě ovšem nechyběli ani lidé, kteří se snažili využít okupace ve svůj prospěch. Také tady se objevují kolaboranti a udavači, mající na svědomí několik tragických lidských osudů ...

Jedno z nejtragičtějších období v dějinách našeho státu ukončily události v roce 1945. Postupující ztáta pozic fašistického Německa se také v Úvalech projevila všeobecně vzrušenou atmosférou. Již v polovině února 1945 zdejší školu znovu obsadilo německé vojsko. Od ledna městem projížděly vlaky s vězni, kvapně stěhovanými z polských koncentračních táborů. Pohled na zubožené nešťastníky a mrtvolky, vyhazované za jízdy z vlaku, vzbuzoval u místních občanů hrůzu, a ukazoval tak skutečné plody nacistického běsnění. Smutným příkladem lidské zbabělosti a snad i bezcitnosti se stal případ dvou vězňů, kterým se v Úvalech náhodou podařilo uprchnout z vlaku. Oba muži se snažili ukrýt v bývalém Rosenbaumově statku čp. 65, kde prosili o pomoc zdejšího nájemce Antonína Stehlíka. Ten je však předal policii, a tak dopomohl k jejich zadržení a popravě.

Na začátku května 1945 zachvátila Úvaly společně s dalšími okolními obcemi vlna spontánního povstání proti okupantům. 4. května byly ve městě odstraněny německé nápisy a vyvěšeny československé vlajky. Následujícího dne byl ustanoven Revoluční národní výbor, jehož předsedou byl ředitel školy Josef Rýdl. Na náměstí se za reproduktovaného zvuku státní hymny shromáždil velký počet občanů, kteří čelili výhrůžkám německé posádky, sídlící ve školní budově. Zástupci Revolučního národního výboru odhodlaně zahájili neúspěšné jednání se zástupci německé branné moci o možnosti bezkonfliktní kapitulace. Během dopoledne revolucionáři obsadili všechny průmyslové podniky ve městě a zatkli členy pěti zdejších německých rodin a kolaborantů, které uvěznil na půdě Městského úřadu. Po zásahu okresní správy však ještě téhož dne zajatce předali německé posádce. Krátce po poledni občané na nádraží svévolně odstavili nákladní vozy se zbraněmi, zapojené do vlaku z Českého Brodu, což ovšem vyvolalo otevřený střet s německými vojáky. Několika dobrovolníkům se kromě toho podařilo rozpojit železniční koleje mezi Úvaly a Klánovicemi, čímž byla znesnadněna další přeprava nepřátelských zbraní. Zástupci Revolučního národního výboru, jehož vedení převzal učitel Josef Martinovský, se znovu pokusili dohodnout kapitulaci německé posádky ve městě, na což ovšem okupanti odpověděli obsazením Městského úřadu a prohlášením, že přebírají vedení obce.

V noci z 5. na 6. května se německá posádka z Úval přesunula ke svému velitelství v Českém Brodě, což bylo pro místní občany podnětem ke stavbě barikád na příjezdových komunikacích do města. Zároveň byly podminovány všechny mosty a podjezdy. Odpoledne 6. května se od Českého Brodu začaly vracet německé obrněné vozy, načež na barikádách vypukla střelba, která si vyžádala tři oběti z řad civilistů. Kolem páté hodiny se obránci stáhli do lesa Vidrholce, kde pokračovaly lokální přestřelky, které měly za následek několik dalších zmařených životů. Německé vojsko proniklo do Úval, kde začalo drancovat domy a nutit obyvatele k odklizení barikád. V Alšově ulici byl přítom zastřelen krejčí František Šlajer. Několik mužů bylo zatčeno jako rukojmí, a občané byli vyzváni k odevzdání zbraní pod pohrůžkou zabití. V budově Městského úřadu byli zatčeni Bohumil Jand'ourek, Jaroslav Michálek a Karel Marčín, kteří zde vykonávali zdravotnickou službu. Na rozdíl od ostatních rukojmí ovšem nebyli propuštěni, a 8. května byli ve Vidrholci nalezeni mrtví.

8. května zástupci Revolučního národního výboru, vedení tentokrát ing. Ladislavem Drábem, znovu bezvýsledně jednali o kapitulaci německé posádky.

Okupační armáda opustila Úvaly teprve v odpoledních hodinách na rozkaz generálního štábu v Českém Brodě.

Ráno 9. května městem projelo osamocené vozidlo americké armády, teprve o několik hodin později do Úval přijela Rudá armáda, která byla nadšeně přivítána místními obyvateli. Během přesunu sovětského vojska do Prahy byli ve Vidrholci (údajně nešťastnou náhodou) usmrceni úvalští občané Miloslav Kopáček a Josef Hochman. Ve zdejší škole byla zřízena sovětská polní nemocnice, takže vyučování opět muselo probíhat v náhradních prostorách v hospodě U Srazilů a v českobratrské modlitebně v Alšově ulici.

Naději na obnovu dřívějších poměrů v zemi vzbudil 16. května 1945 příjezd prezidenta Edvarda Beneše, který byl v Úvalech přivítán při svém návratu z Košic do Prahy. Ještě v letních měsících obnovily svou činnost některé místní spolky a zájmové organizace, které po letech nesvobody opět nadšeně organizovaly oslavy různých státních svátků. Z vězení se postupně vraceli občané, zatčení německou policií. Z celkového počtu třiatváceti židovských obyvatel, zavlčených do koncentračních táborů, se do města vrátili pouze dva lidé.

V červnu 1945 byli zvoleni členové rady Revolučního národního výboru a tzv. Lidového soudu. Na bývalý Rosenbaumův statek čp. 65 a na dvory Hodov a Hostín byla uvalena národní správa. Občané německé národnosti byli zatčeni a uvězněni společně s osobami obviněnými z kolaborantství. Jejich zajišťování často probíhalo v duchu kolektivní msty, svou roli bohužel hrálo také vyřizování osobních účtů z minulých let. Také v Úvalech proběhlo v letech 1945 – 1946 několik petičních akcí, prosazujících co nejpřísnější potrestání německého národa jako celku.

Válečné události posunuly politické spektrum našeho státu směrem k socialistickým idejím. Značně vzrostly sympatie k Sovětskému svazu, které souvisely s jeho rolí v boji proti Německu, a jež byly spojeny spíše s ožíváním tradičního rusofilství než s příklonem ke komunistické ideologii. O vnitřních poměrech v této zemi ovšem panovaly značně idealizované představy. V tehdejších Úvalech sice převažovala politická orientace na Československou stranu národně sociální (265 členů), ale zároveň neobyčejně vzrostl počet příznivců Komunistické strany Československa, která měla roku 1945 ve městě 212 členů. Teprve hluboko za nimi stáli sociální demokraté (116 členů) a lidovci (96 členů).

Negativní dopad na město měla poválečná migrace, související s osídlováním pohraničí, odkud bylo vystěhováno původní německé obyvatelstvo. V průběhu roku

1945 se Úvalech snížil počet obyvatel z 5 450 na 4 850, o dva roky později zde žilo jen 4 750 lidí. Také mezi místními občany se našlo mnoho „podnikavců“, uskutečňujících nechvalně proslulé rabovací výpravy do opuštěných sudetoněmeckých domácností.

V roce 1946 proběhly další procesy se skutečnými i domnělými úvalskými kolaboranty. Celkem bylo odsouzeno 33 lidí. Tresty se pohybovaly od veřejného pokárání, přes konfiskaci majetku až po trest smrti. Ke tvrdému odsouzení často stačilo nejen jednoznačné usvědčení z aktivní spolupráce s okupační správou, ale také pouhé nařčení závistivého souseda, že se některý občan v době války „choval německy“. Není proto divu, že město ovládla atmosféra strachu a podezíravosti.

Po volbách 26. května 1946 se také v Úvalech zřetelně projevil příklon k levicovým stranám. Předsedou Městského národního výboru se stal komunista Antonín Víšek, komunisté převažovali také v dalších vedoucích pozicích ve městské správě.

Pod vlivem společenské atmosféry v poválečném Československu vzniklo ve městě také několik nových občanských organizací. V roce 1946 zahájily svou činnost Svaz české mládeže, Svaz brannosti a Svaz bojovníků za svobodu. Zpočátku velice aktivní skupinou se stal Svaz přátel Sovětského svazu, organizující zde řadu přednášek, z nichž doslova vystupovala neskryvaná servilita ke stalinské „východní mocnosti“. Svaz přátel Sovětského svazu, horlivě podporovaný místními komunisty, pořádal společně s Místní radou osvětovou také nejrůznější oslavy sovětských výročí, které se ovšem setkávaly s minimálním zájmem veřejnosti. Naprostým krachem skončila oslava třicátého výročí vzniku Sovětského svazu, pořádaná v srpnu 1947.

Všeobecnou podporu občanů si oproti tomu získala myšlenka na stavbu pomníku zdejšími obětem květnového povstání, nadnesená již v lednu 1946. V následujícím roce byl již pomník, vytvořený struhařovským kameníkem Antonínem Štěpánkem, slavnostně odhalen na místním hřbitově. Zároveň byl zhotoven pomník staršiny Rudé armády Ivana Ivanoviče Sadovojeho, který v říjnu 1945 zemřel v Úvalech na následky zranění v boji. Obyvatelé města se také aktivně účastnili oslav státních svátků, obnovených z dob předválečné republiky. Jednalo se především o výročí vzniku samostatného Československa, svátek Mistra Jana Husa i výročí zesnulého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. 4. července 1946 byl v Úvalech dokonce slaven americký Den nezávislosti.

Velké oblibě se těšila divadelní představení, jejichž četnost se zvýšila zvláště poté, co se amatérští herci v Úvalech konečně spojili do Spolku divadelních ochotníků

J. K. Tyl. V roce 1947 byla dokonce z iniciativy Jaroslava Elznice a dalších nadšenců založena místní loutková scéna „Kašpárkova říše“. Její mimořádnou oblibu dokládá skutečnost, že představení se konala každý týden v hostinci U Srazilů na Slovanech za účasti velkého počtu nejmenších diváků. Již za války (roku 1944) vznikl na popud Jaroslava Elznice zdejší Taneční orchestr STO, jehož aktivita dosáhla svého vrcholu teprve na počátku 50. let.

Také v prvních letech po válce ve městě pokračovala významná stavební aktivita. V letech 1946 – 1947 se znovu jednalo o realizaci plánované stavby nové školy, elektrifikaci čtvrtě u Horoušánek a rozšíření hřbitova. Roku 1946 se také uvažovalo o zřízení mateřské školy, z čehož ovšem sešlo pro naprostý nezájem veřejnosti. Přestože po odchodu mnoha rodin do pohraničí žilo v Úvalech jen přibližně 4 750 obyvatel, neustále rostla poptávka po pozemcích pro stavbu nových domů. Z tohoto důvodu bylo v roce 1947 založeno Stavební a bytové družstvo, které podalo rezoluci Ústavodárnému národnímu shromáždění. Požadovalo v ní zejména vyvlastnění půdy spekulantů, očekávajících zvýšení prodejní ceny svých pozemků. Navzdory problémům s parcelami zde na konci 40. let vyrostlo množství novostaveb rodinných domků. Nedostatkem bytů bylo také roku 1947 motivováno zahájení stavby dvou bytových jednotek u státní silnice, určených pro zaměstnance Městského národního výboru.

Osudovým okamžikem se stal únorový převrat v roce 1948, při němž komunisté získali vládu nad celou zemí. Když 25. února Klement Gottwald z balkónu paláce Kinských na pražském Staroměstském náměstí triumfálně oznamoval porážku desetiletí rozvíjené československé demokracie, poslouchalo jeho projevy také několik úvalských občanů. O tři dny později byl v našem městě ustanoven Místní akční výbor Národní fronty, který se zcela otevřeně hlásil ke svému poslání provést „očistu“ od všech zdejších „reakčních živelů“. Bezprostředně po uchvácení moci zahájil komunistický režim likvidaci soukromého sektoru národního hospodářství. Na jaře 1948 parlament přijal znárodnovací zákony, týkající se podniků s více než padesáti zaměstnanci a firem působících v oblasti velkoobchodu, stavebnictví, zahraničního obchodu, polygrafie, cestovního ruchu a pohostinství. Tato skutečnost se v Úvalech projevila zabráním všech zdejších průmyslových podniků, z nichž některé postihla nucená národní správa již v roce 1947. V průběhu roku byly znárodněny také některé větší obchody. Zkonfiskovány byly také zbytkové statky Hodov a Hostín, které byly předány do správy

Pozemkového fondu. V hospodářských budovách hostince U bílého lva (čp. 9) byla umístěna nově založená Zemědělská strojní stanice.

30. května 1948 proběhly v atmosféře nepokrytého zastrašování parlamentní volby. Voličům byla předložena pouze společná kandidátka Národní fronty, na kterou nebyl zařazen žádný opoziční politik. Zároveň byly uplatněny tzv. bílé volební lístky, které občanům zdánlivě umožňovaly nehlasovat pro žádnou z legalizovaných stran. V Úvalech volilo 2 761 občanů Národní frontu, v urnách se však objevilo také 302 bílých a 158 neplatných lístků. Zdejší Akční výbor Národní fronty situaci okamžitě zhodnotil tak, že „ve městě žije 13% reakcionářů“, proti nimž je třeba tvrdě bojovat. Poté se ještě více rozmnožily čistky v úřadech a na dalších pracovištích, ze samotného Městského národního výboru byla řada členů vyloučena „pro špatný postoj k lidově demokratickému režimu“. Pro všechny občany ve věku 18 – 60 let byla vyhlášena povinnost účastnit se veřejně prospěšných prací. Kromě svého běžného zaměstnání museli v roce 1948 odpracovat po třiceti hodinách při úklidu ulic, údržbě zeleně a na obecních stavbách. Roku 1950 již měla Komunistická strana Československa v Úvalech 395 členů, zapojených do osmi místních a čtyř závodních organizací.

Komunistický převrat zasáhl velice těžce do činnosti některých místních spolků. 28. března došlo k nucenému sjednocení tělovýchovných organizací, kdy byla Tělovýchovná jednota Sokol sloučena se Sportovním klubem Úvaly a Sportovním klubem Slovan. Nelibost členů Sokola s tímto krokem i s celkovým politickým vývojem v zemi se plně projevila při Všesokolském sletu v Praze ve dnech 19. – 27. června 1948. Účastníci slavnostního průvodu tehdy otevřeně vyjádřili své sympatie k odstoupivšímu prezidentovi Edvardu Benešovi a pohrdání jeho nástupcem Klementem Gottwaldem. Vzápětí bylo několik desítek členů Jednoty zatčeno, a okamžitě byly zahájeny nemilosrdné čistky. Z úvalského Sokola byly tehdy vyloučeny čtyři členky, a osm členů výboru bylo zbaveno funkcí. Na protest tomuto opatření se nikdo jiný vedení neujal, čímž Jednota prakticky přerušila svou činnost. Nový výbor byl sestaven teprve po dvou letech v červnu 1950.

V březnu 1949 byl zrušen úvalský Svaz brannosti. O rok později došlo k rozpuštění úvalského střediska Junáka, a veškerý majetek skautské organizace byl převeden do vlastnictví školy pro potřeby nově založené pionýrské organizace.

Hned na počátku roku 1949 byla ve městě slavnostně zahájena první pětiletka, čímž byla zdůrazněna podřízenost hospodářského rozvoje obce celostátnímu ústřednímu plánu. Smělé záměry pětiletky, rozdělené do osmnácti bodů, však byly realizovány jen

z části. Ani tentokrát nebyl uskutečněn letitý projekt na stavbu nové školní budovy, v předpokládaném rozsahu se také nepodařilo vybudovat plánovaný počet nových bytů. V roce 1949 přibily obyvatelům města nové pracovní povinnosti. Všichni občané ve věku 16 – 65 let byli ve svém volném čase nuceni strávit jeden den okopáváním cukrovky. Školní děti zase často na úkor vyučování docházely na pole sbírat chrousty a mandelinky, popřípadě v lesích odstraňovaly škody, způsobené kůrovcem. Výuka na úvalské škole, nesoucí od roku 1949 jméno „Dukelských hrdinů“, byla ostatně – podobně jako v celé zemi – plně podřízena komunistické ideologii. Dětem byla vnucována představa jejich budoucího působení v těžkém průmyslu, preferována byla zejména profese horníků. Činnost veškerých spolků ve městě byla posuzována zejména podle počtu odpracovaných brigádnických hodin.

Kulturní a společenský život města se soustředil kolem pravidelných oslav Svátku práce a různých výročí českých a sovětských komunistů. V listopadu 1949 byla z města odeslána zdravice Stalinovi u příležitosti jeho 70. narozenin, kterou podepsala téměř polovina ze 4 830 zdejších obyvatel. V téže době byl pro zájemce zahájen kurs ruštiny. Pořádány byly také přednášky a různé „výchovné“ programy pro veřejnost. Například skutečnou perlou socialistického umění asi muselo být kulturní pásmo s recitací a zpěvem, nazvané „Jsou mezi námi“, provozované 13. června 1950 v sále Sokolovny. Umělecký soubor Sboru národní bezpečnosti tak svérázně přibližoval metody boje proti špionáži a sabotáži v Sovětském svazu.

Nezbytným zařízením města, vedeného podle sovětského vzoru, byl „dům kultury“, jehož založení se stalo jednou z hlavních priorit zdejšího obecního zastupitelstva. Jako vhodný objekt byl v roce 1950 vybrán hostinec U nádraží, patřící manželům Kombercovým. S majiteli bylo proto zahájeno jednání o možném pronájmu, které zpočátku nebylo příliš úspěšné. Teprve když bylo v roce 1952 Kombercovým pohroženo vyvlastněním nemovitosti, byla uzavřena nájemní smlouva a zahájena radikální přestavba celé budovy.

Roku 1950 byla v přízemí nově získané budovy Městského úřadu čp. 276 zřízena síň pro pořádání občanských sňatků, které byly v souvislosti s proticírkevní politikou státu nadřazeny tradičním obřadům. První ryze občanský sňatek v Úvalech, který vzbudil velkou pozornost místních obyvatel, měli v těchto prostorách 28. ledna 1950 manželé Netušilovi.

V únoru 1949 byla tzv. kulturní patronkou města jmenována úvalská rodačka Marie Majerová, která se již od 3. března 1947 dočkala jmenování čestnou občankou.

Tímto krokem byla zahájena cesta k vytvoření pečlivě pěstovaného „místního kultu“ této spisovatelky. Prakticky až do své smrti 16. ledna 1967 Marie Majerová nějakým způsobem zasahovala do veškerého kulturního dění ve městě.

Již do dvou let po převratu bylo v podstatě dokončeno zestátnění naprosté většiny soukromých podniků ve městě. Ve druhé fázi se znárodnování zaměřilo především na drobné obchodníky. Za předpokladu, že nekladli výraznější odpor, bylo jim umožněno pracovat ve svých podnicích jako vedoucí. V opačném případě byly jejich obchody přesrušením dodávek zboží přivedeny ke krachu. Znárodněné prodejny převzaly většinou státní podniky Bratrství a Pramen. V Úvalech se dramaticky snížil počet obchodů, běžným rysem zdejších ulic se staly navždy stažené rolety výkladců. Postupně byla zlikvidována také většina místních finančních ústavů. Úplná likvidace soukromého sektoru byla završena na jaře 1953 zestátněním podniků zbývajících živnostníků, především hostinských.

Nejvýznamnější úvalské továrny byly předány do správy nově založených národních podniků, přičemž se někdy od základu změnilo zaměření výroby. Například technicky nejvyspělejší továrnu „VEGA“, specializovanou na výrobu umělých tuků a sladových výtažků, převzal n. p. „Masna“, který zde založil masný kombinát. Oproti tomu například továrnu „Petrolea“ převzal n. p. „Koramo“, který zde prakticky zachoval výrobu ropných produktů. Svému poslání také nadále sloužila bývalá továrna na nábytek „Müller & Šebek“, převzatá n. p. „Český nábytek“ Hradec Králové. Některé menší podniky byly během 50. let sloučeny nebo zcela zrušeny, po roce 1951 byl zbořen areál bývalého cukrovaru.

Na konci května 1949 převzaly dvory Hodov a Hostín Státní statky, které vesměs přestaly respektovat jejich původní hospodářský systém. Činnost hodovského dvora se úzce zaměřila na pěstování osiva na množení, v Hostíně byl postupně zrušen zavedený chov prasat. Pozemky dvorů byly v roce 1950 zceleny rozoráním původních mezí.

Na počátku 50. let také do dějin Úval neblaze zasáhla násilná kolektivizace zemědělství. Již v letech 1949 – 1950 se zástupci Městského národního výboru snažili podle sovětského vzoru přimět zdejší rolníky k založení kolektivního družstva, avšak setkali se s jejich příkrým odmítnutím a nezájmem. Majitelé hospodářství vzdorovali také vytrvalému nátlaku státní moci, která je nutila k pravidelným odvodům stále se zvyšujícího podílu zemědělských produktů. Představitelé města se proto rozhodli sáhnout k represivním opatřením, jejichž základem byla likvidace ekonomicky

nejzdatnějších rolníků. Úvalskou obětí se stal sedlák Tomáš Škudera, jenž byl ve vykonstruovaném procesu v srpnu 1951 označen za „kulaka“ a neplniče státem předepsaných dodávek masa. Okresním soudem v Českém Brodě byl za smyšlenou hospodářskou sabotáž potrestán tříměsíčním vězením a konfiskací majetku. Škuderova rodina byla vystěhována, a hospodářství převzaly Státní statky. Do nastalé situace zasáhl Městský národní výbor, pro něhož nastal vhodný okamžik k založení zemědělského družstva. Pro myšlenku „kolchozu“ se zástupci MNV znovu marně snažili získat některého ze zdejších rolníků. Družstvo nakonec muselo být sestaveno ze šesti členů, z nichž paradoxně nikdo nebyl zemědělec. Takto vytvořené Jednotné zemědělské družstvo však přesto splnilo svůj účel. Mnohem snadněji totiž mohla být uskutečněna konfiskace majetku dalších tří rolníků, a ke vstupu do družstva pod pohrůžkami přinucení také zbývající hospodáři.

Socialistické zemědělství v Úvalech se však již v samotných počátcích své existence potýkalo s řadou problémů, které často způsobovala nezkušenost vedoucích představitelů. Situaci navíc komplikovaly nečekané škody na hospodářských zařízeních, které byly spojovány se sabotážemi, způsobovanými „reakčními živly“. V srpnu 1952 vyhořela družstevní stodola, v březnu následujícího roku požár zničil družstevní stoh. Na počátku března 1951 postihla hostínský statek epidemie slintavky a kulhavky, která zdecimovala zdejší chov dobytka. Také tyto okolnosti způsobily, že již na počátku 60. let bylo neprosperující Jednotné zemědělské družstvo vedeno společně se Státními statky v Hodově a Hostíně. K prvnímu lednu 1966 pak tento celek přešel pod říditelství Státních statků v Dolních Počernicích se sídlem v Xaverově.

Roku 1960 došlo k další změně územněsprávního uspořádání oblasti, při níž byl po více než sto letech existence zrušen českobrodský okres. Úvaly se staly součástí nově založeného okresu Praha – východ, který byl ovšem značně nelogickým celkem bez historické tradice a přirozeného správního centra. Zbytek původního českobrodského okresu byl připojen k okresům Kolín a Nymburk.

V průběhu 50. a 60. let můžeme v Úvalech pozorovat první výsledky plánované socialistické výstavby. V roce 1950 došlo k úpravám budov n. p. „Masna“, dále se také zvyšoval počet nových rodinných domků, neboť Stavebnímu a bytovému družstvu Krajský národní výbor po několika žádostech přidělil nové parcely. Zahájena byla rovněž stavba několika rekreačních chat, určených zejména pro odpočinek „úderníků“ při povinné dovolené. V letech 1950 – 1951 byl zrušený hostinec Na Ouvaláku čp. 527 adaptován na zdravotní středisko, podobně rodinná vila čp. 372 byla přestavěna pro

potřeby tehdy založené mateřské školy. V roce 1952 došlo kromě zřízení již zmíněného kulturního domu také ke stavbě školní jídelny a družiny, realizované svépomocí skupinou brigádníků. Na neurčito ovšem byla znovu odsunuta stále projednávaná otázka stavby nové školní budovy, či alespoň rozšíření původního objektu. Roku 1952 v souvislosti se stavbou třetí železniční koleje prošlo velkou úpravou také úvalské nádraží, kterým v té době denně projíždělo čtyřicet vlaků. V rámci zlepšení jeho provozu bylo postaven podchod a třetí nástupiště ve směru na Prahu, zahájena byla rovněž stavba nákladového nádraží. Velký význam pro řešení svízelné dopravní situace v Úvalech měla stavba přeložky státní silnice, uskutečněná v letech 1953 – 1954. Díky zřízení tohoto obchvatu, vedeného podél jižního okraje města, se velmi snížil provoz na neblaze proslulém železničním přejezdu u nádraží. V rozmezí let 1959 – 1961 probíhala také výstavba dvou obytných domů, které znovu ustanovenému Stavebnímu a bytovému družstvu umožnily vyřešit obtížnou bytovou situaci dvanácti mladým rodinám. Další družstevní výstavba se v Úvalech rozvinula především po roce 1966. Z ostatních důležitých stavebních aktivit je třeba připomenout vybudování nového zdravotního střediska Na Ouvaláku, uskutečněnou svépomocí občanů v letech 1964 – 1965, nebo zřízení nedaleké samoobsluhy v roce 1965.

Důležitým historickým předělem, který se pochopitelně dotknul také dějin našeho města byl vývoj politické situace po smrti Josifa Vissarionoviče Stalina a jeho „pražského místodržícího“ Klementa Gottwalda v roce 1953. Československým prezidentem byl zvolen Antonín Zápotocký, který však společně s hlavním představitelem stranického aparátu Antonínem Novotným a předsedou vlády Viliamem Širokým byl pokračovatelem dosavadní politické linie. 30. května 1953 byla vyhlášena měnová reforma, kterou komunistické vedení chtělo řešit narůstající problémy v zásobování, vyvolané přestavbou průmyslu a úpadkem zemědělství. Zároveň byl zrušen lístkový systém prodeje spotřebního zboží, a zavedeny jednotné maloobchodní ceny. Pro většinu obyvatel mělo toto opatření tragický dopad. Životní náklady prudce vzrostly, a letité úspory ztratily svou hodnotu. Měnová reforma měla za následek skutečnost, že poprvé od února 1948 došlo na veřejnosti k otevřeným projevům nespokojenosti. Pod vlivem okolností byla vláda nucena vyhlásit nový politický kurs, jehož hlavními body se stala orientace na lehký průmysl, citlivější přístup ke kolektivizaci zemědělství a důraz na zvyšování životní úrovně občanů. Po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v únoru 1956 byla také v Československu zahájena kritika kultu osobnosti, zaměřená proti stalinismu. Tento trend se samozřejmě

projevil také v Úvalech zrušením názvu „Stalinova ulice“ a odstraněním státníkových portrétů a byst z veřejných prostor.

V lednu 1968 se plně rozvinul tzv. „obrodný proces“ v Komunistické straně Československa, který byl zahájen již na plenárním zasedání Ústředního výboru KSČ, kde byl prezident Antonín Novotný zbaven funkce prvního stranického tajemníka. Do čela strany byl povolán Alexander Dubček, jenž si svým přívětivým chováním brzy získal všeobecnou podporu veřejnosti. Mylná však byla představa, že by reformní komunisté v Dubčekově okruhu uvažovali o všeobecné obnově politického pluralismu. Plánované reformy byly totiž zaměřeny pouze na demokratizaci veřejného a stranického života. Po květnovém plénu Ústředního výboru KSČ však přesto reformní úsilí nadchlo většinu občanů, a tak byl zahájen pokus o celkovou obrodu společnosti. 7. a 9. června 1968 proběhly v úvalském kulturním domě veřejné schůze, na nichž se ozvaly ostré kritické hlasy proti vedení města. Pod tlakem okolností proto na své funkce rezignovali předseda Městského národního výboru O. Hanuš i místopředseda S. Ráž. Zároveň byly iniciovány rehabilitační procesy s některými nespravedlivě odsouzenými úvalskými občany. Svou činnost znovu zahájil místní skautský svaz Junáka, o obnovu své samostatnosti se rovněž hlásila znovu probuzená Tělocvičná jednota Sokol. V celostátním i místním tisku byla prakticky odstraněna cenzura, 27. června 1968 některé noviny otiskly „Prohlášení 2 000 slov“, které naznačilo, že v reformním procesu je třeba pokračovat i bez ohledu na postoje KSČ. V té době však již vrcholila nenávislná kampaň sovětského, východoněmeckého a bulharského tisku proti československé cestě k demokracii. V červenci byla formulována tzv. Brežněvova doktrína, vyhlášující povinnost komunistických stran bránit socialismus a mezinárodní postavení jeho společenství. Na základě tohoto prohlášení došlo v noci z 20. na 21. srpna 1968 ke vpádu vojsk Varšavského paktu do Československa, který u našich občanů vyvolal spontánní odpor. Také v Úvalech se objevily hanlivé protisovětské nápisy na zdech, a mládež ve snaze dezorientovat skupiny cizích vojsk odstranila veškeré směrovky ve městě i v okolí. Okupantská armáda se na tři měsíce rozložila mezi Hodovem a Horoušánkami a obsadila les Vidrholec podél železniční trati do Klánovic.

Po sovětsko - československých jednáních, uskutečněných 23. – 27. srpna 1968 v Moskvě, byla zahájena tzv. „normalizace“ poměrů, při níž se uplatnily některé nové politické faktory. Přestože do konce roku 1968 Československo opustila většina jednotek zemí Varšavské smlouvy, zůstala zde „dočasně“ přítomná sovětská armáda, která držela pod kontrolou vnitřní politiku státu a Komunistické strany. Občany zasáhl

stále se zvyšující pocit únavy a deziluze, vycházející ze skutečnosti, že byly přerušeny veškeré reformní snahy v oblasti politiky a ekonomiky. V průběhu roku 1969 byly zahájeny rozsáhlé politické čistky, které postihly také několik úvalských občanů. Také z našeho města odešli někteří obyvatelé ilegálně do zahraničí. Příbuzní emigrantů pak byli vystaveni nejrůznějším represím. V roce 1970 byla na shromáždění okresu v Brandýse nad Labem znovu přerušena slibně se rozvíjející činnost zdejšího Junáka. Jeho majetek byl převeden na Svaz socialistické mládeže.

Především v průběhu 70. let se oproti tomu úspěšně vyvíjela činnost některých zájmových organizací, které v období tzv. „reálného socialismu“ byly často jediným místem, kde občané mohli plně uplatnit své záliby a dovednosti. Nejvíce oblíbenými organizacemi tohoto typu byly v Úvalech již tradičně místní organizace Československého svazu chovatelů drobného zvířectva, která vznikla v roce 1952 sloučením všech původních chovateských organizací, místní organizace Československého rybářského svazu, založená roku 1960, a místní organizace Československého mysliveckého svazu a Československého svazu zahrádkářů. Oblibě se těšila také zdejší organizace střelců, zapojená od roku 1954 do Svazarmu. V roce 1972 byl v Úvalech z iniciativy Jana Kučery založen Leteckomodelářský klub, který se věnoval především práci s mládeží. Značnou popularitu si pochopitelně udržely také sportovní organizace. Mezi jejími odvětvími měla tradičně nejvyšší postavení kopaná. Právě v 60. letech dosáhl fotbalový odbor, zapojený do Sportovního klubu Úvaly, svých nejlepších výsledků. Na přelomu 70. a 80. let dosáhla velké obliby také zdejší cyklistika. Několik nadšenců začalo organizovat cyklistický závod „Pohár Posázaví“, směřující z Úval do Českého Šternberka. Automotoklub Svazarmu zase již od roku 1960 pravidelně pořádal soutěž „Mezi Labem a Sázavou“.

V 70. a 80. letech se pořádání kulturních akcí aktivně věnovala zdejší Sdružená obec baráčníků J. A. Komenského, založená z podnětu jejího prvního rychtáře Antonína Černého v roce 1970. Největšího rozvoje dosáhla na počátku 80. let, kdy měla v Úvalech více než čtyři stovky členů. Ve městě baráčníci zorganizovali několik folklórních programů a dechovkových estrád. Možnost společenské zábavy jinak poskytovala řada plesů a tanečních zábav, pořádaných místními zájmovými organizacemi. Oblibu neztratila a divadelní představení místního ochotnického souboru J. K. Tyl. Od roku 1972 se zde pořádala soutěž „O zlatou podkovu města Úval“, která byla přehlídkou country skupin z území Středočeského kraje. V roce 1977 byl ve městě založen Filmový klub.

Oslavy státních svátků a různých výročí oproti tomu probíhaly v duchu nucené škrobenosti. K povinnostem každého občana, který si nechtěl „zkazit kádrový profil“, patřilo účastnit se alespoň tradičních prvomájových manifestací, na nichž před zraky stranických funkcionářů defilovaly zaměstnanci tváren se svými alegorickými vozy (nejlepší prý míval n. p. Masna), školní mládež a členové místních organizací. Účast dvou a půl tisíce lidí nebyla v 70. letech na úvalských prvomájových průvodech výjimkou.

Stále se zvyšoval počet úvalských občanů, dojíždějících do zaměstnání. Jejich pracoviště se většinou nacházela v nedalekém hlavním městě, takže již dříve užívané rčení o Úvalech jako „noclehárně Prahy“ plně získalo své opodstatnění. Ostatně metropole se v roce 1974 rozšířila do bezprostřední blízkosti Úval připojením sousedních obcí Klánovice a Újezd nad Lesy, zahrnutých do městské části Praha 9.

Také v 70. a 80. letech pokračovala v Úvalech další stavební aktivita. V roce 1975 byl vybudován nový vodovodní řád a zahájena výstavba rodinných domů Na Homolce. V témže roce byla v domě čp. 525 zřízena druhá mateřská škola. Roku 1979 byla během desti dnů (!) postavena montovaná budova třetí mateřské školy, označovaná v tehdejší tisku jako „Zázrak v Úvalech“. Dlouhodobý nedostatek vhodných prostor pro potřeby úvalské školy alespoň částečně vyřešila přístavba nového východního traktu, uskutečněná v letech 1968 – 1971. Již v roce 1973 však byla v části školní budovy Okresním národním výborem zřízena Zvláštní škola, která se do roku 1986 rozrostla na tři třídy. Od roku 1977 navíc úvalskou školu začali navštěvovat žáci ze zrušené školy v Horoušanech, takže nově upravená budova brzy přestala vyhovovat. Většina veřejných stavebních podniků byla realizována v rámci dobrovolně – povinných brigádnických akcí „Z“. Svou činnost dále rozvíjelo Stavební a bytové družstvo, kterému se do roku 1985 podařilo ve městě dokončit 23 domů se 141 byty. Nedostatečná péče se na rozdíl od nové výstavby věnovala nepočetným úvalským památkám. Například jedna z hlavních architektonických dominant historického jádra – barokní hostinec U bílého lva (čp. 9) – se v polovině 80. let nacházela v tak špatném stavu, že začalo uvažovat o její demolici.

V roce 1975 bylo zahájeno jednání o rozšíření státní silnice o dva další jízdní pruhy, od čehož však bylo ustoupeno z obav před finančně náročným projektem, který předpokládal značné zásahy do zástavby v jižní části města. Značným problémem se stala kritická ekologická situace ve městě, která byla zapříčiněna mimořádně silným

znečištěním potoka Výmoly a okolních lesů. Hlavní příčinou tohoto stavu byla nedostatečná kanalizace a absence čističky odpadních vod.

V průběhu 80. let se již prvními nespělými kroky začínalo blížit období velkých změn, které zahájily listopadové události v roce 1989. Život ve studeně působící „šedé zóně“ socialistické společnosti se blížil ke svému závěru, a pomalu otevíral dveře vstřícnosti naší současnosti...

Na cestě od „sametových dnů“ k dnešku

Všeobecný nárůst nespokojenosti na konci 80. let 20. století přinesl zánik komunistického režimu, který se po listopadových událostech roku 1989 zřítíl jako pověstný kolos na hliněných nohou. Nevelká vzdálenost revolučně naladěné Prahy umožnila mnoha úvalským občanům účastnit se demonstrací na Václavském náměstí, ve městě se objevily plakáty a další tiskoviny Občanského fóra. Samotných Úval se však nastalé změny výrazněji dotkly až v prosinci roku 1989. Na začátku tohoto měsíce byly z iniciativy několika obyvatel města založeny dvě skupiny Občanského fóra, které brzy zahájily spolupráci s reformně smýšlejícími zástupci některých úvalských podniků. 4. prosince již úvalské Občanské fórum podpořilo stanovisko Občanského fóra v Praze, které požadovalo změnu federální vlády, dodržování lidských práv, zrušení Lidových milicí, odstoupení prezidenta Gustava Husáka, odvolání zkorumpovaných poslanců Federálního shromáždění, provedení svobodných voleb a prověření trestného činu vlastizrady u osob odpovědných za ziniciování okupace vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968. Občanské fórum v Úvalech podpořilo také generální stávkou, probíhající 11. prosince 1989, a požadavek na volbu nového prezidenta s podporou kandidatury Václava Havla, podaný Federálnímu shromáždění o dva dny později. Ze sto padesáti sympatizujících občanů byl ve městě zvolen koordinační výbor Občanského fóra, jehož mluvčími se stali ing. Radko Manda, ing. Petr Tesař a ing. Oldřich Kovář.

19. prosince 1989 se zástupci Občanského fóra sešli s představiteli Městského národního výboru, přičemž vyjádřili nedůvěru vedení obce a kromě jiného požadovali odstoupení předsedy Jaroslava Piknera. Kontrola Městského národního výboru měla být zajištěna novými členy rady a jednotlivých komisí, předsedou, či dvěma místopředsedy. O deset dní později však jednadvacet pracovníků Městského národního výboru podepsalo protest proti odstoupení vedoucích funkcionářů, přičemž otázku vedení obce

navrhovali řešit až v souvislosti s prvními demokratickými volbami. S touto komplikovanou situací v obecní samosprávě byli Úvalští seznámeni v rámci diskusního večera, pořádaného v kulturním domě 12. ledna 1990. Také při tomto setkání byla projednávána potřeba rekonstrukce městské rady, z jejichž třinácti členů zůstávali ve funkci pouze čtyři občané. Podobný vývoj postihnul také funkce poslanců Městského národního výboru, z nichž jedenáct na počátku roku složilo své mandáty. Nepříznivou situaci v obecní samosprávě se podařilo vyřešit až na plenárním zasedání Městského národního výboru 28. února 1990, kdy byli zvoleni noví poslanci a členové rady. Zároveň došlo ke zvolení nového předsedy (později starosty) ing. Ivana Černého, místopředsedy dr. Miloše Němce a tajemnice Jany Tůmové.

V průběhu roku 1990 občané po mnoha desetiletích vlády totalitního režimu konečně získali možnost vyjádřit svoji politickou orientaci v prvních svobodných volbách, kterých se zúčastnili s mimořádným pocitem odpovědnosti za další osudy našeho státu. Ve volbách do Federálního shromáždění a České národní rady, probíhajících 8. – 9. června 1990 za účasti více než 96% zdejších občanů, získalo v Úvalech největší počet hlasů Občanské fórum, teprve hluboko za ním se umístili komunisté, socialisté, sociální demokraté a jiné politické strany. Také ve volbách do obecního zastupitelstva 24. listopadu 1990 získali deset mandátů ze sedmnácti zástupci Občanského fóra. Kromě nich zastupitelstvo tvořili čtyři nezávislí kandidáti. Zástupci lidovců, zelených a komunistů obdrželi po jednom mandátu.

Zvýšený zájem úvalských občanů o politické dění se projevil také jejich aktivním zapojením do procesu vzniku okresní organizace Občanského fóra, založené v lednu 1990. 3. března se již Úvaly staly dějištěm jejího prvního sněmu. V roce 1991 se Občanské fórum transformovalo do třech samostatných politických hnutí, čímž vznikla Občanská demokratická strana, Občanské hnutí a Občansko demokratická aliance. Většina členů rady místního Občanského fóra se poté zaregistrovala v Občanské demokratické straně (ODS).

Vývoj politické orientaci obyvatel Úval můžeme nejlépe demonstrovat na výsledcích dalších parlamentních a komunálních voleb, uskutečněných v průběhu 90. let. Ve volbách do Federálního shromáždění a České národní rady v roce 1995 dalo přibližně 40% Úvalských svůj hlas koalici Občanské demokratické a Křesťansko demokratické strany. Na druhém místě se umístil levý blok s převahou Komunistické strany Čech a Moravy, na místě třetím Občansko demokratická aliance. Podobně v parlamentních volbách ve dnech 31. 5. – 1. 6. 1996 zvítězila v Úvalech ODS s 46,5%

hlasů. Teprve s velkým rozdílem se na druhém místě umístila Česká strana sociálně demokratická (19% voličů). Po ní následovaly Občansko demokratická aliance (8,2%), Komunistická strana Čech a Moravy (7,1%), Republikánská strana (4,6%), Křesťansko demokratická unie – Česká strana lidová (4,1%) a další politická hnutí. V červnových volbách o dva roky později se na prvním místě opět umístila ODS (téměř 45% voličů), po ní s velkým rozdílem následovaly Česká strana sociálně demokratická (ČSSD – 24,12%), Unie svobody (US – 10,5%), Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM – 6,7%) a ostatní strany.

Ve správě obce byla již před polovinou 90. let upřednostňována apolitická občanská hnutí, reprezentovaná několika výraznými osobnostmi veřejného života. V komunálních volbách roku 1994 proto první místo zaujalo Sdružení nezávislých kandidátů, které do zastupitelstva dosadilo devět členů. Po něm následovaly ODS (3 členové), KSČM (2 členové) a KDU – ČSL (1 člen). Podobný výsledek měly také volby do obecního zastupitelstva v roce 1998, v nichž rovněž zvítězilo Sdružení nezávislých kandidátů „Za rozvoj Úval“ s počtem 17 425 voličských hlasů. Další pozice obsadily ODS a KSČM. Na čtvrtém místě se umístila ČSSD, která však v zastupitelstvu neuplatnila žádného kandidáta. Po všech komunálních volbách v 90. letech byl starostou města opětovně volen ing. Ivan Černý.

Radikální změna politické scény po roce 1989 umožnila také v našem městě další rozvoj spolkové činnosti. Již v zimě 1990 obnovila svou činnost místní organizace Junáka, možnost dalšího svobodného rozvoje získala také Tělocvičná jednota Sokol. Roku 1991 bylo znovu založeno místní Myslivecké sdružení, které tak zrušilo své dřívější sloučení se škvoreckou organizací.

Svým aktivitám se po dlouhých desetiletích pronásledování mohly nerušeně věnovat také zde působící církve – římskokatolická, jednota bratrská, československá husitská a českobratrská evangelická. Pokračující úpadek náboženského života v regionu, zahájený již sekularizací občanského života po první světové válce a umocněný ateistickou výchovou v době komunistického režimu, se však nepodařilo zastavit, takže k bohoslužbám v katolickém kostele Zvěstování P. Marie i v protestantské modlitebně v Pražské ulici se nadále schází pouze nevelký počet věřících.

Svobodný rozvoj podnikatelské sféry vyvolal v Úvalech rychlý vznik mnoha soukromých živností. Již v únoru 1990 zde bylo registrováno třicet pět živnostníků. Ve městě byla zřízena řada soukromých provozoven – především obchodů, restaurací a

řemeslnických dílen. Oproti tomu velký počet státních podniků, neschopných přizpůsobit se mechanismům tržního hospodářství, v průběhu 90. let zanikl, či byl postupně (od konce roku 1990) privatizován. V roce 1993 převzal majetek Státního statku Říčany Agromechanický podnik a. s. Mstětice – hospodářské středisko Úvaly. Na jaře 1998 ukončil svou činnost vyhlášením konkursu největší průmyslový podnik ve městě Masný průmysl Úvaly. Podobný osud postihnul také nábytkářskou firmu Interiér. Oproti tomu byla v letech 1999 – 2000 na severním okraji obce vybudována automobilová továrna ESSA Czech Group.

Existence řady starších podniků byla závislá také na vývoji restitučních řízení, jimiž byl rodinám původních vlastníků navrácen majetek, neoprávněně zkonfiskovaný po roce 1948. Restituce se ovšem staly osudnými také pro některé veřejné a kulturní instituce. V Úvalech je známý především případ Kulturního domu Marie Majerové, bývalého hostince „U nádraží“, který byl dědicům původních majitelů vydán v roce 1994 na základě restitučního řízení z roku 1991. Po mnoha desetiletích tak svou existenci ukončilo zdejší kino, jehož představení se ostatně v důsledku nezadržitelných změn životního stylu setkávaly se stále menším zájmem veřejnosti.

Ze vzhledu města postupně začínala mizet socialistická šed'. Ulice ožily nově opravenými fasádami domů a výklady obchodů, větší péče začala být věnována také veřejné zeleni. Po celá 90. léta i v prvních letech jednadvacátého století probíhal v Úvalech čilý stavební ruch. Na západním a jihovýchodním okraji města pokračovala výstavba rodinných domů i bytových jednotek, již od roku 1990 v několika etapách probíhalo zřizování nových inženýrských sítí – kanalizace, vodovodního řádu a rozvodů plynu. Již na konci roku 1989 zahájila Tělocvičná jednota Sokol rozsáhlou rekonstrukci spolkového domu na dnešním náměstí Arnošta z Pardubic. V roce 1992 byla po půlroční přestávce, způsobené nedostatkem finančních prostředků, dokončena budova Zvláštní školy. Tato nová architektonická dominanta východní strany náměstí vyrostla na místě zadního traktu barokního hostince „U bílého lva“, jehož poslední zdevastované zbytky musely být pro špatný technický stav odstraněny na konci 80. let. V nové Zvláštní škole byla výuka zahájena společně s provozem právě založené rodinné školy. V letech 1994 – 1995 byla provedena generální rekonstrukce mostu přes Výmolu, o rok později proběhla oprava objektu druhé nejstarší úvalské školy čp. 7, jehož podkrovní prostory doplnila vestavba dvou bytů. V letech 1996 – 1997 se obnovy dočkala také nejstarší školní budova čp. 44 u kostela Zvěstování P. Marie. V téže době probíhala také generální rekonstrukce úvalského koupaliště, předaného později do správy soukromé

firmě. Jednoznačně největším stavebním počinem ve městě byla v té době výstavba moderního domova důchodců na náměstí Svobody, uskutečněná v letech 1998 – 1999 Okresním úřadem sociálních služeb.

Jedním z největších problémů „předlistopadových“ Úval byla otázka ochrany životního prostředí, která je systematicky řešena až od počátku 90. let. Teprve postupné dokončení druhé čističky odpadních vod, uvedené do provozu v roce 1999, umožnilo výrazně zlepšit tíživou ekologickou situaci na potoce Výmole. Touhu po zlepšení vztahu veřejnosti k přírodnímu bohatství v okolí města vyjadřuje zřízení naučné stezky v lese Vidrholci, realizované roku 1995 turistickým oddílem Stopa při Českém svazu ochránců přírody.

Opětovný zájem Úvalských o veřejné dědění v obci se projevil také zvýšeným zájmem o regionální dějiny a místní tradice. Již v první polovině 90. let se začalo uvažovat o přenesení památníku prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic z původní lokality u trati na důstojnější místo v prostoru náměstí. Tento záměr se podařilo uskutečnit v říjnu 1996 u příležitosti 140. výročí založení katolické fary v Úvalech. Během následujícího roku byla arcibiskupova socha podrobena zevrubnému restaurátorskému zásahu. V roce 1997 byla oproti tomu zrušena neopodstatněná památková ochrana rodného domu Marie Majerové. Na průčelí budovy byla ovšem pietně zachována spisovatelčina pamětní deska.

V průběhu 90. let 20. století dochází k také k novému rozvoji kulturního života ve městě. Farní kostel Zvěstování P. Marie se stal místem konání mnoha koncertů vážné hudby, v prostorách Městského domu dětí a mládeže bylo zahájen cyklus pravidelných výstav s výtvarnou tematikou. Od roku 1992 pořádá Tělocvičná jednota Sokol festival „Ouvalský big beat“. Nejvýznamnější kulturní událostí desetiletí se stala oslava sedmistého výročí první písemné zmínky o Úvalech, jejíž hlavní část probíhala ve dnech 15. – 18. června 2000. V rámci této slavnosti byl ve městě u příležitosti své vizitační cesty přivítán také pražský arcibiskup, kardinál Miloslav Vlk.

Úvaly dnes

Na počátku roku 2002 žilo v Úvalech 4 750 obyvatel, z nichž 2 978 bylo v produktivním věku 15 – 59 let. Obyvatelé žijí celkem v 1 508 rodinných domech a 233 bytech. Charakter obce výrazně formuje bezprostřední blízkost Prahy. Velmi dobrou komunikační vazbu umožňuje silnice první třídy a více než padesát železničních

a autobusových spojů, zařazených od roku 1996 do systému Pražské integrované dopravy.

Sousedství hlavního města dává obyvatelům Úval velmi dobré pracovní příležitosti, takže nezaměstnanost ve městě dosahuje pouze 1,7%. Převážná většina pracujících tedy dojíždí do zaměstnání do Prahy. V samotných Úvalech je přibližně 700 pracovních příležitostí – především ve strojírenské výrobě a službách. K nejvýznamnějším průmyslovým podnikům náleží strojírenské firmy Elektromechanika HENNIG CZ a ESSA Czech Group. Ve městě je v provozu padesát řemeslnických živností, deset provozoven služeb a třicet osm obchodů potravinami a průmyslovým zbožím.

Úvaly jsou městem s poměrně dobrou občanskou vybaveností. V provozu jsou dvě mateřské školy, které navštěvuje 130 dětí. Základní škola slouží k vyučování téměř šesti stovkám dětí, z nichž více než 30% dojíždí ze sousedních obcí. V Úvalech se nachází také zvláštní škola, navštěvovaná více než šedesáti žáky, při níž od roku 1992 působí také speciální Praktická škola, určená především pro další vzdělávání absolventek zvláštních škol. Místní mládeži slouží také pobočka čelákovické Základní umělecké školy. Ve městě se dále nachází zdravotní středisko, Městská knihovna, Městský dům dětí a mládeže, Klub důchodců, domov důchodců a pobočky České pošty a České spořitelny a. s. Ve výstavbě je dům s pečovatelskou službou.

V obci je činná řada zájmových a vařejně prospěšných organizací. Letitou tradici zde mají Sbor dobrovolných hasičů, Skautské středisko, Sdružení zdravotně postižených, Obec baráčnická, Včelařský spolek a místní organizace Českého rybářského svazu a Českého svazu chovatelů. Teprve od 80. a 90. let 20. století zde působí Chrámový pěvecký sbor, Český svaz ochránců přírody, Kynologický klub a Úvalský spolek akvaristů. Z místních sportovních organizací má nejdelší tradici Tělocvičná jednota Sokol. Zájmu veřejnosti se těší rovněž Fotbalový oddíl SK Úvaly, Tenisový klub, Automotoklub, Sportovně střelecký klub, Letecko modelářský klub a Cyklistický klub. K dispozici jsou dva sportovní areály. V Úvalech působí také řada hudebních skupin. Ze starších lze jmenovat „Combo M. Kočárnika“ a „The Snails“, z příslušníků nejmladší generace jsou oproti tomu složeny skupiny „Medvěd 009“, „Zoofils“ a „Divokej Bill“.

Krátce řečeno – Úvaly jsou perspektivní obcí, které se zejména v uplynulých dvanácti letech otevřela cesta k dalšímu úspěšnému rozvoji. Město však tvoří jeho

obyvatelé, a jen v jejich rukou je další běh osudu. Kdoví, jak jednou uspějeme před neúprosným soudem historie?

Mgr. Vladimír Rišlink

červen 2002